

Hartin luonnonoikeuden vähimmäisisällön suhde länsimaisen luonnonoikeuden perinteeseen

Tekijä: Aleksi Alasuutari (175701)

Pro gradu -tutkielma

Oikeusfilosofia

Ohjaaja: Seppo Sajama

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskunta- ja kauppätieteiden tiedekunta

Kevät 2014

Abstract

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta		Yksikkö Oikeustieteiden laitos	
Tekijä Alexi Alasuutari			
Työn nimi Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällön suhde länsimaisen luonnonoikeuden perinteeseen			
Pääaine Oikeusfilosofia	Työn laji Pro gradu	Aika Kevät 2014	Sivuja 60
Tiivistelmä <p>Tässä pro gradu työssä tutkin englantilaisen oikeusfilosofin H.L.A. Hartin oikeusfilosofiaan kuulunutta käsitettä luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä. Ensimmäisessä pääluvussa vertailen tätä Hartin luomaa käsitettä Tuoman Akvinolaisen luonnonoikeusteoriaan kuuden keskeisen käsitteen - olemassaolon, tunnettavuuden, perustavuuden, määräysten, pätevyyden ja muutoksen - avulla. Toisessa pääluvussa puolestaan keskityn vain Hartiin ja seuraan hänen luonnonoikeussuhteensa kehittymistä kolmen avaintekstin - Are There Any Natural Rights? (1955), Positivism and the Separation of Laws and Morals (1958) ja The Concept of Law (1961) -teoksen luvun 9 - kautta. Johtopäätökseni on, että Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö ei eroa aikaisemmista luonnonoikeusteorioista niin merkittäväällä tavalla kuin yleensä ajatellaan.</p>			
Avainsanat Luonnonoikeuden vähimmäissisältö, luonnonoikeus, oikeuspositivismi, ideaalinen oikeus, säädetty oikeus			

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkielman tausta	4
1.2 Akvinolaisen ja Hartin vertailu	6
2 Akvinolainen	10
2.1 Onko luonnollinen laki olemassa?	10
2.2 Miten luonnollinen laki voidaan tietää?	14
2.3 Onko eri laeilla sama perusta?	16
2.4 Mitä määräyksiä luonnolliseen lakiin kuuluu?	19
2.5 Onko luonnollinen laki aina pätevä?	22
2.6 Koskeeko muutos prinssiippejä vai johdettuja sääntöjä?	25
2.7 Yhteenveto	27
3 Hart	31
3.1 Are there any natural rights?	32
3.1.1 ATANR analyysi	32
3.1.2 Kritiikki luonnonoikeutta kohtaan	34
3.2 Positivism and the Separation of Law and Morals	36
3.2.1 PASLAM analyysi	36
3.2.2 Liennytyös oikeuspositivismin ja luonnonoikeuden välillä	41
3.3 The Concept of Law, IX. (Laws and Morals)	45
3.3.1 CL9 analyysi	45
3.3.2 Luonnonoikeuden hyväksyntä	50
3.4 Yhteenveto	54
4 Johtopäätökset	57
Lähteet	59

1 Johdanto

1.1 Tutkielman tausta

Tässä oikeusfilosofian pro gradu -työssä pyrin tutkimaan englantilaisen oikeusfilosofi H.L.A. Hartin (1907–1992) käsitystä luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä, jonka hän esitteli ensimmäisen kerran v.1961 ilmestyneessä pääteoksessaan, *The Concept of Law* (CL) [Tämän tutkielman CL -lainauksissa on käytetty teoksen v.1961 ilmestynyttä ensimmäistä painosta – v.1994 ilmestyneen toisen painoksen sivunumerointi poikkeaa ensimmäisestä painoksesta, minkä vuoksi mainitsemieni kohtien tarkastamisessa tulee käyttää vain ensimmäistä painosta.]

Luonnonoikeuden vähimmäissisältö on käsitteenä mielenkiintoinen siksi, että Hart ymmärsi itse olevansa oikeuspositivisti, joka katsoi velvollisuudekseen puolustaa päinvastaista käsitystä oikeudellisesta pätevydestä kuin luonnonoikeus. Noin 1700-luvulta eteenpäin kehittyneessä oikeuspositivistisessa näkemyksessä (Leslie Green, 2009 § 1.) oikeudellinen pätevyys on muodollista pätevyyttä ja oikeudellisesti säännellyn asettamismenettelyn noudattamista. Klassisessa luonnonoikeudessa oikeudellinen pätevyys taas on muodon sijasta sisällöissä – vaikka laki olisikin säädetty oikeassa asettamismenettelyssä, sitä ei voi pitää todellisena lakina jos se ei ole myös hyväksyttävissä (yleisin esimerkki tästä ovat natsi-Saksassa voimassa olleet rotulait).

Huolimatta tästä perusseikkoja koskevasta näkemyserosta, Hart päätyi käyttämään käsitettä ”luonnonoikeus” oikeudellisen vähimmäissisältönsä määrittelyssä. Lyhyesti kuvattuna Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällössä on kyse viidestä faktasta, jotka minkä tahansa oikeusjärjestyksen on otettava huomioon, jotta ihmiset noudattaisivat sitä muutenkin kuin vain rangaistuksen pelosta ja jotta yhteisö ylipäänsä säilyisi hengissä. Nämä faktat ovat: 1) ihmisten haavoittuvuus, 2) summittainen tasavahvuus, 3) rajallinen epäitsekkyyys, 4) käytettävissä olevien resurssien rajallisuus, ja 5) rajallinen ymmärrys ja tahdonvoima.

Ensimmäinen fakta tarkoittaa sitä, että kaikki ihmiset ovat alttiita fyysiselle vahingoittumiselle, väsymiselle, sairastumiselle, ikääntymisen tuomiin vaivoihin ja kuolemaan. Toinen fakta taas merkitsee sitä, että oli ihminen kuinka vahva, älykäs tai taitava tahansa, kukaan ei voi yksin pärjätä kovin kauaa muita vastaan. Kolmas fakta puolestaan toteaa, että toisten ihmisten vilpittömään

apuun luottaminen ei käytännön elämässä aina toimi, koska kaikilla on omat yksilökohtaiset intressinsä.

Neljäs fakta on, että ihmisille tyypillinen käyttäytymismalli, jossa lähes kaikki yrittävä saada mahdollisimman paljon aineellista hyvää itselleen ja lähimmäisilleen, johtaa rajallisessa maailmassa väistämättä kilpailuun ja ristiriitoihin. Lopuksi viides fakta on, että kukaan ei voi tietää kaikkea, eikä vain jonkin asian tietäminen voi koskaan ”pakottaa” ihmistä myös toimimaan sen mukaisesti.

Tutkimusongelmani on se, miten tämä Hartin luoma käsite suhtautuu häntä edeltäneeseen eurooppalaiseen luonnonoikeusperinteeseen. Tätä tarkoitusta varten olen tutkinut Tuomas Akvinolaisen (1225–1274) *Summa Theologiae* teosta, jonka sisältämä oikeusfilosofinen tutkielma (ST II-I, 90–97) on länsimaisen luonnonoikeuden klassikko.

Tutkielmani ensimmäisessä osassa vertailen Akvinolaisen ja Hartin oikeusfilosofioita toisiinsa. Tämän osan tarkoitus on arvioida heidän näkemystensä keskinäisiä eroja ja yhteneväisyyksiä. Se on hyvin mielenkiintoinen tutkimusaihe siksi, että perinteinen luonnonoikeus henkilöityy niin vahvasti Akvinolaiseen ja oikeuspositivismi puolestaan Hartiin.

Toisessa osassa keskityn Hartiin ja siihen, miten hänen suhteensa luonnonoikeuteen kehittyi vuodesta 1955 vuoteen 1961 kolmen avaintekstin kautta. Tämä tutkimusidea perustuu sille yleiselle huomiolle, että kun mitä tahansa asiaa käsitellään tarpeeksi kauan, siihen syntyy uusia näkökulmia ja näin aiheen ymmärtäminen edistyy. Tämän osan tarkoitus on tutkia, mihin suuntaan Hartin oma näkemys luonnonoikeudesta tarkkaan ottaen kehittyi kun hän tuona aikana kirjoitti monia sitä käsitteleviä tunnettuja tekstejä.

Lopuksi yhdistän nämä kaksi osaa vastatakseni niiden molempien perusteella tutkimusongelmaani, eli siihen, miten Hartin käsitys luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä suhtautuu häntä edeltäneeseen eurooppalaiseen luonnonoikeusperinteeseen.

1.2 Akvinolaisen ja Hartin vertailu

Tuomas Akvinolaista käsittelevän ensimmäisen luvun tarkoitus on verrata hänen teorioitaan Hartin teorioihin, jotta niiden keskinäistä erilaisuutta tai samanlaisuutta voitaisiin arvioida. Tätä tarkoitusta varten olen valinnut Tuomas Akvinolaisen teoksen *Summa Theologiae* sisältämästä oikeusfilosofisesta tutkielmasta (ST II-I, 90–97) kuusi artiklaa, jotka mielestäni sopivat rinnastettaviksi Hartin *The Concept of Law* kirjan yhdeksänneistä luvusta (*Laws and Morals*, s.181–207) eriteltyjen kohtien kanssa. Tässä luvussa Hart esitteli ensimmäisen kerran ideansa luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä.

Yleensä Akvinolaista ja Hartia pidetään vastakkaisten näkemysten edustajina, mutta tässä vertailussa pyrin osoittamaan tiettyjen kohtien heidän ajattelussaan olevan yllättävän lähellä toisiaan. Olen valinnut Hartin pohdinnat luonnonoikeuden vähimmäissisällön olemassaolosta, tunnettavuudesta, perustavuudesta, määräyksistä, pätevyydestä ja muutoksesta sellaisiksi, jotka yhdistävät hänen ja Akvinolaisen ajattelua. Jokaisen näistä kuudesta kohdasta olen rinnastanut yhden Akvinolaisen *Summa Theologiae* teoksesta poimitun artiklan kanssa, jossa käsitellään samanlaista aihetta.

Syy, miksi olen valinnut juuri nämä edellä mainitut kohdat, on se että haluan vertailla Akvinolaisen ja Hartin eroja ja yhtäläisyyksiä. Seuraavaksi esitän ideani yksinkertaisesti – jokaiseen näistä kohdista palataan jatkossa tarkemmin:

1) Olemassaolosta

“[P]articipation of the eternal law in the rational creature is called the natural law.”

- ST II-I, 91, 2 (*Whether there is in us a natural law?*)

“We wish to know whether... there are some (social arrangements) which may illuminatingly be ranked as natural law discoverable by reason and what their relation is to human law and morality.” (CL, s.188)

”Olemassaolo” tässä kohdassa tarkoittaa jonkinlaisen luonnonoikeuden tunnustamista ylipäänsä. Tässä Akvinolainen määrittelee luonnonoikeuden ja Hart puolestaan kysyy, onko luonnonoikeutta olemassa (josta hän myöhemmin siirtyy sen perustelemiseen). Tässä vaiheessa luonnonoikeuden

olemassaolo on Akvinolaiselle jo selvää, kun taas Hart vasta lähestyy sitä – kuitenkin heidän tekstinsä liittyvät samaan teemaan.

2) Tunnettavuudesta

“[A]ll men know the truth to a certain extent, at least as to the common principles of the natural law...”

- ST II-I, 93, 2 (*Whether the eternal law is known to all?*).

“[A]s long as these (truisms concerning human nature and the world) hold good, there are certain rules of conduct which any social organization must contain if it is to be viable.” (CL, s.188)

”Tunnettavuus” tässä kohdassa tarkoittaa sitä, miten ihmiset ylipäänsä voivat olla luonnonoikeudesta tietoisia. Tässä Akvinolainen sanoo, että kaikki ihmiset tuntevat luonnonoikeuden sen kaikkein yleisimpien periaatteiden tasolla. Hart puolestaan sanoo, että ihmisluontoa ja maailmaa koskevat itsestäänselvytykset johtavat yleisiin toimintasääntöihin, joita kaikkien elinkelpoisten yhteisöjen on noudatettava. ”Itsestäänselvytyksellä” Hart tarkoittaa sellaisia ihmisluontoa ja maailmaa koskevia piirteitä, jotka ovat olennaisia hengissä säilymisen kannalta, mutta eivät välttämättä ikuisia (esim. ihmisten haavoittuvuus). Akvinolaisen ”yleiset periaatteet” ja Hartin ”toimintasäännöt” vastaavat toisiaan sikäli, että ne molemmat ovat yleisesti tunnettuja.

3) Perustavuudesta

“[A]ll laws, in so far as they partake of right reason, are derived from the eternal law.”

- ST II-I, 93, 3 (*Whether every law is derived from the eternal law?*).

”Such rules do in fact constitute a common element in the law and conventional morality of all societies which have progressed to the point where these are distinguished as different forms of social control.” (CL, s.188)

”Perustavuus” tässä kohdassa tarkoittaa alkuperää, joka on sama kaikille erilaisille oikeusjärjestyksille. Tässä Akvinolainen sanoo, että kaikkien lakien alkuperä on ikuisessa laissa. ”Such rules”, joihin Hart viittaa lainauksensa alussa, tarkoittavat edellisessä kohdassa mainittuja toimintasääntöjä, joita kaikkien elinkelpoisten yhteisöjen on noudatettava. Tässä kohdassa hän

korostaa enemmän sitä puolta, että noiden toimintasääntöjen alkuperä on ihmislunnosta ja maailmasta saaduissa kokemuksissa, jotka ovat yhteisiä kaikille yhteisöille.

4) Määräyksistä

”[T]here are... several precepts of the natural law.”

- ST II-I, 94, 2 (*Whether the natural law contains several precepts, or only one?*)

“[W]e shall consider, in the form of five truisms, the salient characteristics of human nature upon which this modest but important minimum rests.” (CL, s.189)

”Määräykset” tässä kohdassa tarkoittavat sääntöjä, jotka jollain tavalla rajoittavat ihmisen vapautta toimia tai olla toimimatta tietyllä tavalla. Akvinolainen sanoo suoraan, että luonnonoikeuteen kuuluu monia eri määräyksiä. Hart puolestaan sanoo, että hänen luonnonoikeuden vähimmäissisältönsä perustellaan ”viidellä itsestäänselvyydellä”, joiden kautta sen tarkastelu on mielekästä. Perustelen analogiaa näiden viiden itsestäänselvyyden ja määräyksiä välillä sillä, että aiemmissa kohdissa Hart puhui tietyistä toimintasäännöistä (“certain rules of conduct”). Näin ymmärrettyinä ne sääntelevät ja siten rajoittavat yhteisöjen vapautta toimia, jos ne haluavat säilyttää elinkelpoisuutensa.

5) Pätevyydestä

“[T]he natural law, as to general principles, is the same for all... and yet in some few cases it may fail... since in some the reason is perverted by passion”

- ST II-I, 94, 4 (*Whether the natural law is the same in all men?*).

”[U]niversally recognized principles of conduct which have a basis in elementary truths concerning human beings, their natural environment, and aims” (CL, s.189)

”Pätevyys” tässä kohdassa tarkoittaa luonnonoikeuden toimivuutta yleensä kaikissa tai vain joissain erityiset ehdot täyttävissä tapauksissa. Tulkitsemisen pätevyyden mieluummin toimivuudeksi, kuin esim. voimassaoloksi siksi, että se tuo selkeämmin esiin sen idean, että luonnonoikeus voidaan löytää

havainnoimalla ihmisten käyttäytymistä empiirisesti. Akvinolainen sanoo, että hänen luonnonoikeutensa pitäisi toimia kaikissa tapauksissa, mutta joskus voi kuitenkin käydä niin, että se epäonnistuu inhimillisten heikkouksien vuoksi. Tämä on kuitenkin melko vähäpätöinen peruste väittää, että Akvinolaisen luonnonoikeus ei olisi universaalia, koska se kuitenkin toimii suurimmassa osassa tapauksista. Hart taas sanoo suoraan, että hänen luonnonoikeuden vähimmäisisältönsä pätee universaalisti.

6) Muutoksesta

“[T]he natural law is altogether unchangeable in its first principles: but in its secondary principles... [I]t maybe changed in some particular cases of rare occurrence...”

- ST II-I, 94, 5 (*Whether the natural law can be changed?*).

“[A] truism is not a necessary truth; for things might have been, and might one day be, otherwise.” (C1, s.190)

”Muutos” tässä kohdassa tarkoittaa luonnonoikeuden eri osien mahdollista muuttumista ajan kuluessa. Akvinolainen sanoo, että hänen luonnonoikeutensa voidaan jakaa ensimmäiseen periaatteeseen, joka on muuttumaton, ja toissijaisiin periaatteisiin, jotka saattavat muuttua joissain tietyissä tapauksissa. Hart puolestaan ei tässä kohdassa jaa käsitystään luonnonoikeuden vähimmäisisällöstä eri osiin, mutta hän puhuu yleensä siitä, että se saattaa hyvinkin olla kokonaan muutokselle altis.

2 Akvinolainen

2.1 Onko luonnollinen laki olemassa?

ST II-I, 91, 2:ssa (*Whether there is in us a natural law?*) käy ilmi, miten Akvinolainen ymmärtää luonnollisen lain paikan muiden joukossa: ensiksi perustavin on ikuinen laki, joka koskee kaikkia järjellisiä ja järjettömiä olentoja. Luonnollinen laki on se osa ikuisesta laista, josta ihmisellä voi olla tietoa. Sen ansiosta kaikki ihmiset tuntevat jo syntymästään lähtien kaikkein yleisimmän moraaliperiaatteen; ”hyvää on tehtävä ja paha vältettävä”, joka asettaa yleiset suuntaviivat kaikelle inhimilliselle käyttäytymiselle.

Tutkimalla itseään ja omaa ympäristöään ihminen voi sitten saada yksityiskohtaisempaa tietoa siitä, mitä tästä kaikkein yleisimmästä moraaliperiaatteesta käytännössä seuraa, kun sitä aletaan soveltaa erilaisiin yksittäistapauksiin. Tästä soveltamisesta syntyy positiivinen eli säädetty laki.

Tärkeä osa Akvinolaisen luonnonoikeutta on siis se, että vaikka kukaan ei voikaan tuntea sitä täydellisesti, sen kaikkein yleisimmän periaatteen hyväksymiseen sisältyy samalla myös kaikkien siitä tehtyjen yksittäistapauksia koskevien johtopäätösten hyväksyminen – siis vaikka inhimillinen järki voikin käsittää luonnonoikeudesta vain pienen osan, koko luonnonoikeus sisältyy siihen piilevästi.

Jo edellä esitetyssä lainauksessa Hart puolestaan pohti: ”We wish to know whether... there are some (social arrangements) which may illuminatingly be ranked as natural law discoverable by reason and what their relation is to human law and morality.” (CL, s.188) Hän eteni tästä esittelemään viisi faktaa, joita hänen luonnonoikeuden vähimmäisisältönsä toimivuus edellyttää. Onko jotain, mikä erottaa Akvinolaisen ja Hartin perusteluja sille, että jonkinlainen luonnonoikeus on olemassa, vai ovatko ne yhdenmukaisia?

Yksi ero on ainakin se, että omista perusteluistaan Akvinolainen ottaa huomioon eron järjettömien ja järjellisten olentojen välillä, kun taas Hart keskittyy tutkimaan vain järjellisten olentojen toimintaa. Akvinolaisen ajattelussa luonnollinen laki on osa ikuisen lain muodostamaa suurempaa

kokonaisuutta, jossa erottavana kriteerinä on vain ihmiselle ominainen järki. Hartin listaa luonnonoikeuden vähimmäissisällöistä voidaan myös tulkita osana laajempaa kokonaisuutta, jonka muodostaa ensimmäinen periaate ”säilytä henkesi”.

Hartin valitsema ensimmäinen periaate muistuttaa utilitaristi John Stuart Millin (1806–1873) käsitystä, jonka mukaan oikeuden tehtävä olisi auttaa ihmisten kärsimysten minimoinnissa. Millin määritelmän mukaan oikeus ei tarkoita vain sitä, minkä tekeminen olisi oikein tai väärin, vaan sellaista, minkä vaatiminen kuuluu yksilön moraalisiin oikeuksiin: ”Justice implies something which is not only right to do, and wrong not to do, but which some individual person can claim from us as his moral right.” (J.S. Mill, 1863, luku 5)

Mill kutsuu tällaista oikeuden määräävää velvollisuutta ”täydelliseksi velvollisuudeksi” erotuksena ”epätäydellisistä velvollisuuksista”, jotka eivät luo oikeuksia kenellekään. Esim. ”No one has a moral right to our generosity or beneficence, because we are not morally bound to practice those virtues to any given individual.” (J.S. Mill, 1863, luku 5) Tämän valossa täydellinen velvollisuus olisi siis se, että emme aiheuttaisi toisillemme tarpeetonta kärsimystä, kun taas se, että tuottaisimme toisillemme nautintoa, on pikemminkin epätäydellinen velvollisuus.

On huomattava, että Millin täydellinen velvollisuus vastaa Akvinolaisen luonnonoikeuden yleisimmässä periaatissa kohtaa ”paha on vältettävä” ja epätäydellinen velvollisuus taas ”hyvää on tehtävä”. Ensimmäinen on jälkimmäistä tiukempi, koska laki säätelee rikosten rankaisemisesta, mutta ei pakota ketään harjoittamaan hyväntekeväisyyttä.

Sekä Millin oikeuskäsitys, että Hartin ”säilytä henkesi” periaate perustuvat sille, että oikeuden tulisi keskittyä vain turhan kärsimyksen poistamiseen, eikä huolehtia epätäydellisistä velvollisuuksista. Periaate ”säilytä henkesi” voitaisiin siis myös ymmärtää siten, että siinä on kyse utilitaristisesta turhan kärsimyksen poistamisesta, erotuksena sellaisille eettisille järjestelmille, jotka pyrkivät ansiokkaampiin päämääriin.

Ihmisten hengissä säilymisen varmistaminen on sopivan vaatimaton päämäärä, joka minimoi turhan kärsimyksen, mutta ei mene liian pitkälle: [I]f we stop here, we shall have only a very attenuated version of Natural Law: for the classical exponents of this outlook conceived of survival (perseverare in esse suo) as merely the lowest stratum in a much more complex and far more debatable concept of the human end or good for man. (CL, s.187)

Hartin kannalta siis se, että kaikki elolliset olennot välttävät kärsimystä ja kuolemaa antaa perusteen olettaa jonkinlaisen luonnonoikeuden olemassaoloa: ”[I]t is the tacit assumption that the proper end of human activity is survival and this rests on the simple contingent fact that most men most of the time wish to continue in existence.” (CL, s.187) Akvinolaisella taas ihmiselle ominainen järki, joka ainakin joskus pystyy ylittämään kärsimyksen välttämisen ja näin kapinoimaan omia luonnollisia vaistojaan vastaan, antaa perusteen olettaa, että on olemassa ihmisen kaltaisille olennoille ominainen luonnonoikeus:

Now among all others, the rational creature is subject to Divine providence in the most excellent way, in so far it partakes of the share of providence, by being provident both for itself and for others. Wherefore it has a share of the Eternal Reason, whereby it has natural inclination to its proper act and end: and this participation of the eternal law in the rational creature is called the natural law. (ST II-I, 91, 2)

Vaikka ihmisellä järjellisenä olentona onkin periaatteessa mahdollisuus ylittää oma kärsimyksensä välttely, näin ei silti käytännössä tapahdu useimmissa tapauksissa. Kärsimyksen välttäminen vaikuttaa suuresti kaikkeen inhimilliseen käyttäytymiseen: ”[T]hough it is true that some men may refuse to eat or rest because they wish to die, we think of eating and resting as something more than things which men regularly do or just happen to desire.” (CL, s.186) Siksi, että tämän päämotiivin syrjäyttämisessä on kyse harvinaisista poikkeustapauksista, Hart ei pidä sitä yhtä tärkeänä perusteena luonnonoikeuden olemassaololle kuin kaikille elämänmuodoille yhteistä halua välttää kärsimys ja kuolema.

Hartiin verrattuna Akvinolainen arvottaa enemmän ihmisen erityismahdollisuutta tähdätä omia luonnollisia kykyjään korkeampaan päämäärään ja tähän voi kuulua mm. kärsimyksen välttelyn voittaminen. Kärsimyksen välttely taas on ilmeisesti osa kaikkien elävien olentojen luonnollisia kykyjä. ST II-I, 91, 4:ssä tästä sanotaan: ”Irrational creatures are not ordained to an end higher than that which is proportionate to their natural powers”. Näin ollen sillä, että järjellisillä olennoilla on mahdollisuus tähdätä omia luonnollisia kykyjään korkeampaan päämäärään, on Akvinolaisen luonnonoikeuden olemassaolon perusteluissa merkittävä rooli.

Kuitenkin hän on myös yhtä tietoinen kuin Hart siitä, että tämä on paljon harvinaisempaa kuin elämän ja siihen liittyvän mielihyvän varmistaminen. ST II-I, 94, 2:sta Akvinolaiselta löytyy kohta, jossa hän sanoo luonnollisen lain palvelevan ihmislajin henkiinjäämistä: ”[I]nasmuch as every substance seeks the preservation of its own being, according to its nature: and by reason of this inclination, whatever is a means of preserving human life, and of warding off its obstacles, belongs to the natural law”.

Tämä osoittaa, että vaikka tapa, jolla Akvinolainen perustelee luonnollisen lain olemassaolon, sisältää ihmisten erottamisen muista eläimistä, niin hän ei tee tuosta erosta täysin ylittämätöntä. Vaikka järki erottaa ihmisiä ja eläimiä, niin niitä yhdistää kaikkien substanssien halu välttää kärsimystä ja säilyttää oma olemassaolonsa. Kun ottaa huomioon, miten määräävä tekijä kärsimyksen välttely on kaikkien elävien olentojen käyttäytymisessä, niin kykyä voittaa se voidaan pitää sen osoituksena, että ihmisellä voi olla luonnolliset kykynsä ylittäviä päämääriä.

Tästä seuraa puntarointi luontaisten kykyjen ylittävän päämäärän tavoittelun erikoisuuden ja mitättömyyden välillä. Akvinolainen ajattelee, että erityisyytensä vuoksi se, että ihmisen ei aina tarvitse noudattaa vain luonnollisiin kykyihinsä kuuluvia päämääriä (kuten vaistonvaraista kärsimyksen välttelyä), on otettava huomioon luonnonoikeuden olemassaolon perustelemisessa:

[T]he law of man, which, by the Divine ordinance, is allotted to him, according to his proper natural condition, is that he should act in accordance with reason... But when man turned his back on God, he fell under the influence of his sensual impulses... [T]he more he deviates from the path of reason, so that, after a fashion, he is likened to the beasts that are led by the impulse of sensuality (ST II-I, 91, 6)

Esimerkki sellaisesta inhimillisestä toiminnasta, joka on vastoin elävien olentojen luonnollisiin kykyihin kuuluvia päämääriä, on nälkälakko. Ihmiset, jotka siihen ryhtyvät, tuntuvat rikkovan Hartin ”säilytä henkesi” -prinsiippiä, eivätkä välttä kärsimystä. Tästä huolimatta Hart haluaa mieluummin jättää tällaisen ihmisen luontaiset kyvyt ylittävän päämäärän tavoittelun huomiotta, koska pitää sitä käytännön vaikutuksiltaan liian mitättömänä: ”Food and rest are human needs, even if some refuse them when they are needed.” (CL, s.186)

Käytännössä, jos oman olemassaolon säilyttämiseen liittyvää kärsimyksen välttelyä pidetään voittamattomana, kuten Hartin kohdalla, niin on hyvin johdonmukaista ajatella, että on olemassa hänen muotoilemilleen viidelle faktalle perustuva luonnonoikeus. Jos taas kärsimyksen pelkoa ei pidetä absoluuttisena rajoitteena inhimilliselle käyttäytymiselle, voidaan ajatella johdonmukaisesti kuten Akvinolainen, että on olemassa luonnonoikeus, jossa ihmisen on tehdäkseen hyvää ja välttääkseen pahaa joskus myös käytettävä järkeään rajoittaakseen kärsimyksen välttelyä.

2.2 Miten luonnollinen laki voidaan tietää?

ST II-I, 93, 2:ssa (*Whether the eternal law is known to all?*) käsitellään sitä, millä tavoin ikuinen laki on ”julkistettu” kaikille järjellisille olennoille. Mahdollisuuksia on kaksi: se tunnetaan joko itsessään (”itsensä kautta”) tai seuraustensa kautta. Itsessään tunteminen tarkoittaa Akvinolaisen mukaan jonkin asian (esim. auringon) tietämistä, kun taas seuraustensa kautta tunteminen tarkoittaa niiden ilmiöiden tuntemista, joita tuon asian olemassaolo aiheuttaa (esim. lämpöaistimus iholla).

Se, mitä Akvinolaisen ikuinen laki olisi, jos se tunnettaisiin itsessään, olisi ilmeisesti äärimmäisen yksityiskohtainen ja siitä huolimatta sisäisesti ristiriidaton, kaikkiin mahdollisiin oikeudellisiin ongelmiin oikeudenmukaisen vastauksen antava täydellinen oikeussäännöstö. Tällainen säännöstö on kuitenkin lähinnä hypoteettinen idea, vähän niin kuin Ronald Dworkinin (1931–2013) luoma käsite viisaasta Herkuleksesta (Nicos Stavropoulos, 2009 § 4.3), jolla on äärettömästi aikaa ja resursseja löytää yksi ”oikea ratkaisu” kaikkiin mahdollisiin oikeudellisiin ongelmiin. Se, onko tämä oikeasti mahdollista, vaikka viisautta, aikaa ja resursseja olisi loputtomasti, on kuitenkin epäiltävissä.

Hartin luonnonoikeuden vähimmäisisältö käsittelee myös sellaista oikeudellista ideaa, jota ei ole koskaan kirjaimellisesti ”julkistettu”, mutta siitä huolimatta kaikki järjelliset olennot tuntevat sen siksi, että siinä on kyse niin itsestään selvistä asioista: ”Reflection on some very obvious generalizations – indeed truisms – concerning human nature and the world in which men live, show that as long as these hold good, there are certain rules conduct which any social organization must contain if it is to be viable.” (CL, s.188)

Kysymys siitä, voidaanko luonnonoikeuden vähimmäissisältö tuntea itsessään vai sen seurausten kautta, on myös mielenkiintoinen. Toisaalta kaikki tuntevat luonnonoikeuden vähimmäissisällön sen seurausten, eli vaikutusten kautta, mutta mitä sen ”tunteminen itsessään” tarkoittaisi? Luonnonoikeuden vähimmäissisältö muodostuu listasta faktoja, joiden seuraukset ovat kaikkien tunnettavissa. Jos esim. ”käytävissä olevien resurssien rajallisuudesta” ei seuraisi mitään käytännön hankaluuksia ihmisten yhteiselämän järjestämiselle, se olisi lainsäädännön kannalta irrelevantti fakta vähän vastaavalla tavalla kuin ”aurinko nousee idästä”, eikä se ansaitsisi paikkaansa Hartin listalla.

Luonnonoikeuden vähimmäissisällön tunteminen itsessään voisi ilmeisesti tarkoittaa äärimmäisen yksityiskohtaista listaa, jossa huomioitaisiin kaikki sellaiset asiat, jotka uhkaavat sen ensimmäisen periaatteen ”säilytä henkesi” toteutumista. Hartin listaamat viisi faktaa ovat hyvin yleisiä, mutta jos luonnonoikeuden vähimmäissisältö tunnettaisiin itsessään, niin silloin ilmeisesti olisi annettava tyhjentävä lista kaikista sellaisista erityisistä tosiasioista, jotka muodostavat uhan hengissä säilymiselle.

Tällöin esim. tosiasia ”ihmisten haavoittuvuus” muodostaisi kattokäsitteen, jonka pitäisi sisältää lisää yksityiskohtaisempia tosiasioita siitä, mikä altistaa ihmisen fyysiselle vammautumiselle, esim. liian raskaiden kuormien kantaminen, humalassa ajaminen, huono hygienia, radioaktiivinen säteily, jne. Näiden hyvin konkreettisten tosiasioiden sääntelyhän esiintyy käytännössä kaikissa oikeusjärjestyksistä.

Se, että kaikki hengissä säilymistä uhkaavat asiat voitaisiin tuntea, on kuitenkin mahdotonta. Esim. tiedon lisääntyminen vaikuttaa suuresti siihen, minkä arvioidaan voivan olla haavoittumiselle altistavaa: esim. satoja vuosia sitten elintarvikehygieniaa ei säännelty yhtä tarkasti kuin nykypäivänä, sillä ihmisillä ei ollut kovin tarkkaa tietoa siitä, miten huonosti käsitelty tai säilytetty raaka-aine saattoi aiheuttaa jonkin sairauden tai loiseliön tartunnan.

Ei ole olemassa sellaista asiaa, joka ei jostain näkökulmasta tarkasteltuna voisi periaatteessa uhata ihmisten hengissä säilymistä. Tämän vuoksi ihminen ei voi tuntea Hartinkaan luonnonoikeutta itsessään, vaan ainoastaan niiden seurausten kautta.

Kun tarkastellaan sitä, mitä Akvinolaisen ikuinen laki ja Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö olisivat jos ne tunnettaisiin itsessään, niiden erilaiset tarkoitukset voidaan kuitenkin nähdä

selvemmin. Ikuinen laki on ideaali, jonka tarkoitus on viimekädessä tarjota malli parhaaseen mahdolliseen oikeuteen. Luonnonoikeuden vähimmäissisältö taas on ideaali, jonka tarkoitus on viimekädessä minimoida ihmisten kokema turha kärsimys.

Se, miten Akvinolaisen ikuinen laki ja Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö tunnetaan seuraustensa kautta, liittyy puolestaan niihin konkreettisiin keinoihin, joilta tarkoitukseen voitaisiin päästä. Akvinolaisella tämä tarkoittaa tietoisuutta luonnollisen lain yleisestä periaatista. Hartilla taas tietoisuuden lisäämistä niistä asioista, jotka voivat uhata hengissä säilymistä. Käytännössä näillä ei ole suurta eroa, sillä edellä sanotun mukaisesti luonnollisen lain yleiseen periaattiin kuuluu myös ihmisten hengissä säilymistä varmistaminen ja yleisen periaatin tai moraalin tuntemus varmasti edistää myös ihmisten säilymistä hengissä.

Siksi, että halu ratkaista sosiaalisessa elämässä syntyviä oikeudellisia ongelmia ja halu säilyä hengissä, ovat niin yleisiä inhimillisiä tavoitteita, ihmiset tuntevat ikuisen lain ja luonnonoikeuden vähimmäissisällön ideaaleina, vaikka he eivät olisi koskaan kullekään niiden kuvaamiseksi rakennetuista teorioista. Niin kauan kuin nuo tavoitteet säilyvät samoina, myös nämä ideaalit pysyvät ”julkistettuina” kaikkien järjellisten olentojen mielissä.

2.3 Onko eri laeilla sama perusta?

ST II-I 93, 3:ssa (*Whether every law is derived from the eternal law?*) käsitellään sitä, onko kaikilla näennäisesti erilaisilla laeilla sama pohja. Akvinolaisen mukaan kaikkien erilaisten lakien perusta on ikuisessa laissa. Ikuinen laki taas ilmenee ihmisille vain siinä osassa, jonka ihmiset voivat tietää, eli luonnollisessa laissa.

Siksi, että ikuista lakia ei kokonaisuudessaan voida tuntea, inhimillinen laki ei voi koskaan täysin saavuttaa sitä: ”[I]t does not follow that human law is not derived from the eternal law, but that it is not on a perfect equality with it.” (ST II-I, 93, 3) Tästä huolimatta ihmiset pystyvät silti luonnollisen lain yleisintä periaatetta soveltamalla luomaan sellaisia oikeusjärjestyksiä, jotka pystyvät vaihtelevissa määrin lievittämään elämässä koettua epäoikeudenmukaisuutta. Ideaalina pidettyä ikuista lakia nuo sitä jäljittelevät oikeusjärjestykset eivät kuitenkaan koskaan pysty täysin saavuttamaan.

ST II-I, 93, 3:n yhteys Hartiin tulee siitä, että hänen luonnonoikeuden vähimmäisisältönsä on tarkoitettu niin yleiseksi, että sen pitäisi myös löytyä kaikista oikeusjärjestyksistä. Jos Akvinolainen perustaa oman teoriansa täydellisen oikeuden ideaaliin, niin Hartilla vastaavanlainen ideaali vastaavasti on turva turhaa kärsimystä vastaan.

Eri aikoina erilaisissa yhteiskunnissa ihmiset ovat pyrkineet sääntelemään yhteiselämäänsä varmistaakseen hengissä säilymisensä ja siihen pyritään aina niiden tietojen ja uskomusten perusteella, mitä heillä kulloinkin on. Täydellistä tietoa siitä, miten hengissä selviytyminen voitaisiin täysin varmistaa, ei kuitenkaan voida saavuttaa.

Tämä herättää kysymyksen, että kun ihmisillä ei koskaan voi olla täydellistä tietoa siitä, millaiset asiat voivat uhata heidän hengissä säilymistään, niin miten luonnonoikeuden vähimmäisisältö käytännössä toteutuu kaikissa erilaisissa yhteisöissä? Luonnonoikeuden vähimmäisisällön toteutumisesta eri yhteisöissä on aiemmin esitetty erilaisia näkemyksiä. Yhden tällaisen on esittänyt oikeusfilosofi J.W. Harris. Hän kysyy käyttääkö Hart käsitettä ”luonnonoikeus” oikein vähimmäisisältönsä yhteydessä:

Is the 'natural law' label appropriately employed in this context? If all societies have these rules, then no society can ever be called unjust and no government legitimately registered for not having them. The only normative mileage one could make out of this minimum content would be an argument against dispensing with social organisation altogether, a refutation of some forms of anarchism. (Legal Philosophies, s.20–21).

Harrisin tulkinnan mukaan Hartin luonnonoikeuden vähimmäisisällön heikkous on siinä, että se ei anna perusteita asettaa erilaisia yhteisöjä minkäänlaiseen paremmuusjärjestykseen, koska ”mikä tahansa yhteisö” sisältää sen jo automaattisesti. Yksilöt liittyvät yhteisöiksi siksi, että he ovat tietoisia omista inhimillisistä heikkouksistaan. Tämän tulkinnan kannalta arvioituina esim. demokraattisesti hallittu hyvinvointivaltio X olisi yhtä hyvä paikka elää kuin diktaattorin hallitsema kehitysmaa Y, koska molemmat kuitenkin ottavat huomioon samat oikeuden vähimmäisvaatimukset.

Näkemyksessä vaikuttaa absurdilta, mutta mielestäni sitä kannattaa pohtia, koska se osoittaa ainakin sen, että jotkut voivat ymmärtää luonnonoikeuden vähimmäissisällön toteutuvan ”kaikki tai ei mitään” tyyppisen poissulkevan säännön tavoin. Joko se otetaan huomioon, jolloin kyse voi olla mistä tahansa ihmisyydestä, tai sitten sitä ei oteta huomioon, jolloin kyse ei ole enää yhteisöstä, vaan täydellisestä anarkismista.

Luonnollisena vastakohtana tälle näkemykselle voitaisiin pohtia, voitaisiinko Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältöä ajatella vaikuttavan kaikissa ihmisyydessä ”jossain määrin”. Näin ei tarvitsisi tehdä sitä ilmeisesti väärää johtopäätöstä, että demokraattisesti hallittu hyvinvointivaltio X ja diktaattorin hallitsema kehitysmaa Y pitäisi laskea luonnonoikeuden vähimmäissisällön muodostamalla standardilla samalle tasolle.

Jos luonnonoikeuden vähimmäissisällön toteutuminen riippuisi vain inhimillisten heikkouksien tiedostamisesta, niin silloin sen voitaisiin ajatella vaikuttavan ”kaikki tai ei mitään” tyyppisen poissulkevan säännön tavoin. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että luonnonoikeuden vähimmäissisällön toteutuminen ei perustu vain yhteen, vaan kahteen eri seikkaan: inhimillisten heikkouksien tiedostamiseen ja vaihteleviin käsityksiin siitä, mitkä tekijät altistavat noille heikkouksille.

”Inhimillisten heikkouksien tiedostaminen” pätee varmasti kaikissa ihmisyydessä. Jos niitä ei tiedostettaisi, niin ihmiset tuskin pysyisivät lainkaan yhteisöissä, vaan kyse olisi jonkinlaisesta anarkistisesta ääri-individualismista. Esim. Jos jokin joukko kadottaisi kokonaan tietoisuutensa kaikkien ihmisten summittaisesta tasavahvuudesta, niin mitä syitä sen joukon ”itseriittoisilla jäsenillä” enää olisi pysyä yhdessä?

Vaihtelevat käsitykset heikkouksille altistavista erityisistä tekijöistä taas vaikuttavat olevan erilaisia ihmisyydestä erottavia tekijöitä. Esim. muslimimaissa sianlihaa ja alkoholia pidetään kiellettyinä ja vahvasti haitallisina aineina, mutta useissa muissa maissa niiden haittoja ei pidetä läheskään niin merkittävinä ja niiden käyttö on sallittua.

Sen perusteella, mitä esim. alkoholin liikkakäytön negatiivisista seurauksista (esim. avioerot, törkeät pahoinpitelyt, liikenneonnettomuudet, jne.) tiedetään yleisesti maissa, joissa sen kulutus on runsasta, voitaisiin hyvinkin tehdä johtopäätös, että kielteinen suhtautuminen alkoholiin edistää ”hengissä säilymistä” paremmin kuin myönteinen suhtautuminen siihen. Silti tästäkin voidaan

väitellä, koska alkoholin aiheuttamat haitat ihmiselämälle eivät ole niin ilmeisiä, jos sen käyttö pysyy kohtuuden rajoissa.

Näin ollen siis luonnonoikeuden vähimmäisisältö on moniulotteisempi, kuin vain ”kaikki tai ei mitään” tyyppinen sääntö. Varmasti se löytyy kaikista yhteisöistä, mutta nuo yhteisöt on silti mahdollista asettaa keskinäiseen paremmuusjärjestykseen sen mukaan, miten elinkelpoisista yhteisöistä on kyse. Tämä taas muistuttaa Akvinolaisen käsitystä inhimillisestä laista, joka ei voi koskaan täysin saavuttaa ikuista lakia, mutta on silti aina ”jossain määrin” yhdenmukainen sen kanssa olemassa olevissa, elinkelpoisissa yhteisöissä.

2.4 Mitä määräyksiä luonnolliseen lakiin kuuluu?

ST II-I, 94, 2:ssa (*Whether the natural law contains several precepts, or only one?*) esitetään, että kaikki yleisesti tunnetut asiat asettuvat jonkinlaiseen järjestykseen. Luonnollinen laki muodostuu ensimmäisestä periaatteesta ja tarkemmista määräyksistä, joita syntyy kun sitä sovelletaan yksittäisiin tapauksiin: Akvinolaisen mukaan hyvä on ensimmäinen jokaisen järjellisen olennon tuntema periaate, josta seuraa luonnollisen lain ensimmäinen määräys ”good is to be done and pursued, and evil is to be avoided” (ST II-I, 94, 2).

Kaikki muut normit voidaan johtaa joko päättelemällä tai soveltamalla tätä yllämainittua sääntöä:

Some things are therefore derived from the general principles of the natural law, by way of conclusion; e.g. that 'one must not kill' may be derived as a conclusion from the principle that 'one should not do harm to no man': while some are derived therefrom by way of determination; e.g. the law of nature has it that the evil-doer should be punished; but that he be punished in this or that way, is determination of the law of nature. (ST II-I, 95, 2)

Akvinolaisen mukaan tästä luonnollisen lain ensimmäisen määräyksen seuraamisesta tulee ihmiselle luonnollisin tapa elää: ”[T]here is in man an inclination to good, according to the nature of his reason, which nature is proper to him: thus man has a natural inclination to know the truth about

God, and to live in society” (ST II-I, 94, 2) Siksi, että järki on osa ihmistä, sen kannalta tavoiteltava hyvyys koskee mm. tietämättömyyden välttämistä ja sujuvan yhteiselämän varmistamista, jne.

Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällön perusprinsiippi on puolestaan hengissä säilyminen ja sen vuoksi on otettava huomioon viisi erilaista helposti ymmärrettävää tosiasiaa: “[W]e shall consider, in the form of five truisms, the salient characteristics of human nature upon which this modest but important minimum rests.” (CL, s.189).

Siksi, että sekä Hartin viisi faktaa että Akvinolaisen ensimmäinen määräys molemmat ovat samalla tavalla ensimmäisestä prinssiipistä johdettuja, herää kysymys, ovatko luonnonoikeuden vähimmäissisällön ensimmäisestä prinssiipistä seuraavat viisi faktaa määräyksiä samassa mielessä kuin Akvinolaisen ”tee hyvää ja vältä paha” sääntö, jonka hän selvästi sanoo olevan määräys? Hartin antaa vain listan tosiasioista, mutta toisaalta hän puhuu niistä myös tiettyinä toimintasääntöinä (”certain rules of conduct” – CL, s.188).

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna viisi faktaa voidaan tulkita ohjeina, jollaisina ne eivät käytännössä eroa Akvinolaisen luonnollisen lain määräyksestä: ohjeet asettavat ehtoja jonkin tavoitteen saavuttamiselle, määräys puolestaan määrää tavoittelemaan tavoitetta tarkentamatta sen edellyttämiä ehtoja, keinoja tai tarkoituksia. Käytännössä jokainen ohje voidaan esittää määräyksenä ja päinvastoin, esim. ”Jos haluat säilyttää henkesi, älä koske räjähteisiin”, ei muuta määräyksen ”Älä koske räjähteisiin” tarkoitusta, vaan tuo sen ilmi. Tämän vuoksi käytän nyt termejä ”määräys” ja ”ohje” tai ”toimintaohje” samassa merkityksessä.

Hartin viisi faktaa ovat siis ohjeita ensimmäisen prinssiipin (säilytä henkesi) toteutumiseksi, ja Akvinolaisen luonnollisen lain yleisin periaate on määräys ikuisen lain toteutumiseksi. Näiden prinssiippien erilaisuus väistämättä tekee ohjeista/määräyksistä myös erilaisia. Ovatko kyseessä olevat ideaalit päämäärät kuitenkin niin erilaisia, että niiden toteutumiseksi vaadittavat toimintaohjeet eroaisivat toisistaan jollain merkittävällä tavalla?

Akvinolaisen näkökulmasta luonnonoikeuden tarkoitus on tuottaa paras mahdollinen oikeusjärjestys, joka soveltaisi ikuista lakia mahdollisimman uskollisesti ja johdonmukaisesti. Hartin näkökulmasta luonnonoikeuden tarkoitus taas on varmistaa ihmisten säilyminen hengissä. Edellisessä luvussa (2.3 *Onko eri laeilla sama perusta?*) käsiteltiin jo kuitenkin sitä, että tätä tarkoitusta ei tarvitse ymmärtää vain ”kaikki tai ei mitään” tyyppisen poissulkevan säännön tavoin,

vaan eri yhteisöt voidaan laittaa paremmuusjärjestykseen sen mukaan, missä määrin ne pystyvät turvaamaan ihmisten hengissä säilymisen.

Sellaiset yhteisöt, jotka pystyvät parhaimmalla mahdollisella tavalla turvaamaan jäsentensä säilymisen hengissä, ovat varmasti myös sellaisia, joissa oikeusjärjestys toimii hyvin. Näin siis toimintaohjeet, joita Akvinolainen ja Hart johtavat ensimmäisistä periaatteistaan, johtavat samanlaiseen lopputulokseen.

Hartin toimintaohjeet ovat kuitenkin huomattavasti tarkemmin määriteltyjä kuin Akvinolaisen hyvin yleinen toimintaohje, ”tee hyvää ja vältä paha”. Perustetta sille, miksi Hart johtaa ensimmäisestä periaatteistaan yhden määräyksen sijaan tietyn lukumäärän (viisi kappaletta) huomioonotettavia faktoja, ei ehkä voida selittää muuten kuin että nuo viisi kategorialla konkretisoivat yleistä ihmisluontoa ”säilytä henkesi” periaatteen kannalta merkittävällä tavalla.

Tämä vaikuttaa olevan hinta siitä, että liittäessään luonnonoikeuden olemassaolon ihmisten haluun säilyä hengissä, Hart joutuu jättämään huomiotta ne sellaiset tapaukset, jotka eivät noudata tätä yleissääntöä. Jotkut ihmiset voivat haluta myös henkensä menettämistä, tai toimia muuten omasta hengestänsä piittaamatta itsetuhoisella tavalla.

Akvinolainen taas ei joudu määrittelemään omaa toimintaohjettaan yhtä tarkasti, koska hän liittää luonnonoikeuden olemassaolon ikuisessa laissa yleiseen oikeudenmukaisuuden ideaan. Kaikilla on olemassa jonkinlainen käsitys oikeudenmukaisuudesta ja kaikki pitävät sitä hyvänä, vaikka käsitykset siitä ovatkin vaihtelevia.

Kaikkien ihmisten järki kuitenkin yleensä suuntautuu luonnonoikeuden mukaiseen hyvään, johon sisältyvät kaikki ihmisten hengissä selviytymistä edistävät asiat. Akvinolainen tosin myöntää, että poikkeuksena tähän yleiseen sääntöön, joidenkin yksilöiden kohdalla järki voi olla vääristynyt sillä tavalla, että he pitävät luonnonoikeuden vastaisia asioita hyvinä: “[I]n some the reason is perverted by passion, or evil habit, or an evil disposition of nature” (ST II-I, 94, 4).

Vaikka Akvinolaisen luonnonoikeus ei määrittele tarkemmin sitä, mitä hyvä on, niin sitä määrittää ainakin se, että laki on järkeen kuuluvaa asiaa: ”[L]aw is something pertaining to reason.” (ST II-I, 90, 1). Tämän vuoksi järjen vääristymät eivät edusta luonnollisen lain oikeaa soveltamista. Tästä

rajoituksesta huolimatta Akvinolaisen luonnonoikeus jättää suuren liikkumavaran erilaisille oikeudenmukaisuutta ja hyvää koskeville käsityksille.

Hartilla taas luonnonoikeuden vähimmäissisällön viisi faktaa määrittävät tarkemmin sitä, mitä luonnonoikeuden mukainen hyvä on. Hänellä se koskee yksinomaan hengissä säilymistä ja Hartin mukaan aikaisemmat luonnonoikeudet määrittivät hyvän vielä tarkemmin: ”[T]he classical exponents of this outlook conceived of survival (perseverare in esse suo) as merely the lowest stratum in a much more complex and far more debatable concept of the human end or good for man.” (CL, s.187)

Akvinolaisen ainoa rajoite luonnonoikeuden mukaiselle hyvälle oli kuitenkin vain se, että sen on oltava järjen mukaista. Tämän vuoksi Hartin syytös siitä, että aikaisemmat luonnonoikeusteoreetikot olisivat määritelleet hyvän tarkemmin, vaikuttaa oudolta. Suhteessa Akvinolaiseen, hän itse vaikuttaa määrittelevän hyvän tarkemmin.

Ehkä Akvinolaisen vaatimus, että luonnonoikeuden on oltava järjen mukaista ja Hartin vaatimus, että luonnonoikeuden on koskettava vain ihmisten hengissä säilymistä, eivät kuitenkaan ole niin erilaisia. Onhan ihmisten hengissä säilymisen varmistaminen osa järjenmukaista toimintaa. Molemmat tähtäävät hyvän, oikeudenmukaisen ihmisyhteisön rakentamiseen.

2.5 Onko luonnollinen laki aina pätevä?

ST II-I, 94, 4:ssa (*Whether the natural law is the same in all men?*) pohditaan, päteekö luonnollinen laki kaikissa olosuhteissa. Edellisessä alaluvussa 2.4 käsiteltiin kysymyksen 94 artikla 2:ta, jossa selitettiin, miten luonnollisen lain ensimmäisestä periaateesta (hyvästä) seuraa erilaisia määräyksiä, sääntöjä ja periaatteita. ST II-I, 94, 4:ssä Akvinolainen kuitenkin sanoo: ”[T]he greater the number of conditions added, the greater the number of ways in which the principle may fail”.

Tämä tarkoittaa sitä, että ensimmäisestä määräyksestä tehtävät erityiset johtopäätökset voivat luoda sen vaikutelman, että pääsääntö ei olisikaan pätevä. Esim. ”Älä käytä fyysistä voimaa toista ihmistä vastaan” on luonnollisen lain pääsäännöstä ”Tee hyvää ja vältä pahaa” seuraava erityinen johtopäätös, mutta joissain erityisissä olosuhteissa, joissa voimankäytöstä pidättäytyminen voisi

hyvin suurella todennäköisyydellä vaarantaa oman tai muiden hengen, johtopäätös ei vaikuta täysin pätevältä.

Hartin tapauksessa ensimmäisestä periaatteesta seuraa tiettyjen faktojen huomioon ottaminen tähän tapaan: Jos ihmisen kaltaisella organismilla on pyrkimyksenä oman henkensä säilyttäminen, niin tästä seuraava ”erityinen johtopäätös” on se, että hänen pakko kiinnittää huomionsa viiteen faktaan, jotka Hart on listannut.

Nämä viisi faktaa ovat kuitenkin välttämättömiä vain niillä ehdoilla, että A) olosuhteita koskeva ehto: inhimillinen organismi ja häntä ympäröivä maailma ovat sellaisia, jollaisina me ne tunnemme; B) päämäärää koskeva ehto: inhimillinen organismi todella pyrkii henkensä säilyttämiseen, eikä päinvastaiseen. Jos jompikumpi näistä ehdoista muuttuisi, näihin viiteen faktaan ei tarvitsisi kiinnittää erityistä huomiota.

Hart itse käsittelee ehtoa (A) CL:n luvussa 9: “[A] truism is not a necessary truth; for things might have been, and might one day be, otherwise.” (CL, s.190) Hän spekuloi erilaisilla mielikuvituksellisilla tapahtumilla, jotka voisivat muuttaa niin perustavia asioita kuin ihmisten haavoittuvuus ja summittainen tasavahvuus. Ehtoa (B) Hart taas ei käsittele, koska hän pitää itsestään selvyytenä sitä, että inhimillinen organismi pyrkii aina oman henkensä säilyttämiseen, eikä päinvastaiseen: [G]iven survival as an aim, law and morals should include a specific content.” (CL, s.189)

Ehtoa (B) voitaisiin kritisoida sillä, että ihmisten kohdalla on otettava huomioon se, että yksilöt ja jopa pienet ryhmät voivat joskus hylätä pyrkimyksen itsesäilytykseen. Tällainen säännöstä poikkeava käyttäytyminen voitaisiin kuitata vain tilapäisenä mielenhäiriönä, jota ei tarvitse ottaa huomioon.

Voidaanko kuitenkin kuvitella tilanne, missä kumpikaan näistä ehdoista ei olisi muuttunut, mutta siitä huolimatta luonnonoikeuden vähimmäissisältö vaikuttaisi epäpätevältä? Jos ensimmäinen periaate on ”säilytä henkesi”, niin miksi jotkut ihmisyyhteisöt omaksuvat sellaisia haitallisia käyttäytymismuotoja kuin johtajanpalvonta, luonnonvarojen liiakäyttö tai ääriuskonnollinen fanatismi? Nämä ovat vain joitain esimerkkejä siitä, että jokaisessa yhteisössä on ”haitallisia käyttäytymismuotoja”, joiden voidaan katsoa olevan luonnonoikeuden vähimmäissisällön vastaisia.

Pienissä määrin ne eivät aiheuta yhteisön tuhoa, mutta kun tietty raja on ylitetty, tuon yhteisön elinkelpoisuus heikentyy.

Akvinolaisen luonnonoikeudessa erityisten ehtojen lisääminen voi saada ensimmäisestä periaatteesta seuraavat määräykset vaikuttamaan vääriltä. Hartin kohdalla taas eri yhteisöjen ”haitalliset käyttäytymismuodot” ovat sellaisia, joiden lisääntyminen voi saada päämäärää koskevan ehdon (B) vaikuttamaan epäsovivalta jonkin yhteisön toiminnan kuvaamisessa.

Syy, miksi kaikki yhteisöt omaksuvat joitain haitallisia käyttäytymismuotoja, on varmasti se, etteivät niiden tapojen yhteisölle aiheuttamat haitat ole välittömästi ilmeisiä. Esim. On totta että, alkoholin runsas käyttö johtaa usein onnettomuuksiin, mutta näin ei siitä huolimatta käy varmasti aina joka kerta kun joku henkilö päättää nauttia runsaasti alkoholia yhden illan aikana.

Paljon varmempaa, kuin sanoa että ”alkoholin käyttö johtaa onnettomuuksiin”, on sanoa, että ”jos kuka tahansa yrittää yksin kannatella tonninpainoista teräsbetonilastia, hän murskautuu sen alle”. On siis mahdollista, että eri ihmisyyhteisöt voivat omaksua ja hyväksyä sellaisia tapoja, jotka ovat haitallisia jollain todennäköisyydellä, mutta eivät sellaisia, jotka ovat varmasti aina haitallisia.

Sitä, mikä on haitallista yhteisölle ja mikä taas ei, ei voida koskaan määrittellä aukottomasti: jos vaikka jokin toimintatapa olisikin osoittautunut hyödylliseksi yhteisölle menneisyydessä, se ei ole sitä välttämättä aina tulevaisuudessa. Se voi muuttua joskus haitalliseksi, jos olosuhteet ovat muuttuneet tarpeeksi paljon. Valitettavasti monista jossain tilanteessa yhteisölle hyödyllisestä tavasta muodostuu arvostettu perinne ja silloin sen muuttaminen on erittäin vaikeaa, vaikka kehitys olisikin tehnyt siitä tehottoman tai jopa haitallisen rituaalin, joka suoritetaan vain muodon vuoksi.

Kyse on yhteyden tekemisestä havaitun asian ja koetun vaikutuksen välillä: luonnonoikeuden vähimmäissisällön pääfaktoja sinänsä ei kyseenalaisteta, vaan jonkin erityisen toiminnan roolia kyseisen vaikutuksen aiheuttajana ei haluta tunnustaa. Ei ainakaan, ennen kuin sen haittavaikutukset ovat kärjistyneet täysin kestäättömiksi. Siksi jotkut ihmisyyhteisöt voivat omaksua sellaisia käyttäytymismuotoja kuin johtajanpalvonta, luonnonvarojen liikakäyttö tai uskonnollinen fanatismi – vaikka nämä melko varmasti johtavat negatiivisiin vaikutuksiin, niin eivät kuitenkaan aina.

Toisaalta voitaisiin myös ajatella, että joskus yhteisöt taas kuvittelevat väärän yhteyden havaitun asian ja vaikutuksen välillä: esim. homoseksuaalisuuteen kohdistuneita negatiivisia asenteita on

oikeutettu sillä, että sen esiintyminen uhkaa jotenkin koko yhteisön olemassaoloa. Yhteys homoseksuaalisuuden ja yhteisöä uhkaavan tuhon välillä on vähintäänkin epäselvä, mutta siitä huolimatta se on joskus haluttu nähdä varmana ja selvänä.

Näiden kolmen tapauksen – ei haitallisen, todennäköisesti ja varmasti haitallisen toiminnan – välillä ei ole tunnistettavia rajoja, koska niiden haittaprosentti vaihtelee nollan ja sadan välillä. Rajojen asettaminen niiden välille olisi mielivaltaista. Siksi ei varmaankaan ole muuta keinoa varmistaa yhteisön elinkelpoisuutta, kuin olla jatkuvasti valmis muuttamaan ja tarkentamaan omia käsityksiä siitä, millä toiminnalla tai perinteillä on yhteisölle haitallisia vaikutuksia ja millä taas ei.

Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö on varmasti pätevä minkä tahansa yhteisön elinkelpoisuuden arvioinnissa. Tästä huolimatta siihen kuuluvat viisi faktaa eivät välttämättä aina sovi kuvaamaan yhteisön toimintaa, jos se on omaksunut joitain itselleen niin haitallisia tapoja, että ne muodostavat vakavan uhan niiden menestymiselle tulevaisuudessa. Esim. erilaisiin myytteihin perustuvat ”lääketieteelliset” uskomukset joissain kehitysmaissa, joista on enemmän haittaa kuin hyötyä niiden asukkaiden terveydelle. Tällöin voidaan ajatella, että ”ihmisten haavoittuvuutta” koskevaan faktaan ei kiinnitetä sen ansaitsemaa huomiota, vaikka se toki pätee edelleen tuossa yhteisössä.

Akvinolaisen luonnonoikeudessa ensimmäisestä määräyksestä tehtävät erityiset johtopäätökset voivat johtaa siihen, että luonnollisen lain pääsäännöt eivät vaikuta päteviltä. Hartilla taas yhteyden kyseenalaistaminen tai kieltäminen jonkin havaittavan asian ja haitallisen vaikutuksen välillä voi johtaa siihen, että luonnonoikeuden vähimmäissisällön viisi faktaa eivät näytä sopivan kuvaamaan jonkin tietyn yhteisön toimintaa.

2.6 Koskeeko muutos prinssiipejä vai johdettuja sääntöjä?

ST II-I, 94, 5:ssa (*Whether the natural law can be changed?*) Akvinolainen argumentoi, että luonnollinen laki voi muuttua joko lisäämällä siihen jotain tai poistamalla siitä jotain. Hänen mukaansa uudet lisäykset ovat vain näennäistä muuttumista, jotka säilyttävät alkuperäisen luonnollisen lain eheänä. Luonnollisen lain todellista muuttumista olisi, jos siitä poistettaisiin jotain, mutta tämän Akvinolainen sanoo olevan mahdotonta.

Myös Hart pohtii CL:n luvussa 9, miten luonnonoikeuden vähimmäisisältö voisi muuttua, jos ihmisluonto muuttuisi. Yksi hänen esimerkeistään koskee sitä, miten suojaava panssari, joka estäisi ihmisiä vahingoittamasta toisiaan, kehittyminen ihmisten kehojen ympärille poistaisi tarpeen kieltää tappaminen lainsäädännöstä (CL, s.190).

Tästä huolimatta voidaan kysyä Akvinolaisen muutosanalyysin hengessä, onko kyseessä kuitenkin todellisesta vai vain näennäisestä muutoksesta? Kaikkia ihmisiä toisiltaan suojaava panssari ei kuitenkaan poistaisi Hartin perusprinsiippiä, hengissä säilymistä, vaan lisäisi siihen vain muuttuneiden olosuhteiden myötä vapauden olla huolehtimatta siitä, että saattaisi menehtyä jonkun lajitoverin toimesta.

Esimerkkejä näkemyksestä, jonka mukaan lisääminen ei oikeasti muuta asiaa, mutta vähentäminen puolestaan muuttaa, ovat erilaisissa sarjaformaateissa julkaistavat kaunokirjat. Ensimmäinen osa voi olla itsenäinen teos ja siihen myöhemmin tehtävät jatko-osat jatkavat sen tarinaa, tai tulkitsevat sitä jostain toisesta näkökulmasta. Jos taas ”uusi osa” olisi vain leikely tai osittain päivitetty versio alkuperäisestä teoksesta, niin silloin alkuperäisteos olisi todella muuttunut.

Tämä varsin yksinkertainen näkemys voidaan helposti haastaa ajattelemalla, että asiat ovat vain osiensa summia ja jos osia tulee lisää tai niitä poistetaan, ajateltava kokonaisuus on väistämättä erilainen. Näkemys, jonka mukaan lisääminen ei oikeasti muuta asiaa, mutta vähentäminen puolestaan muuttaa, edellyttää että alkuperäistä kokonaisuutta ei palauteta osiinsa, vaan sitä pidetään muuttumattomana ”ytimenä”, jonka ympärille lisäyksiä voidaan tehdä. Noiden lisäysten tulee kuitenkin olla sopusoinnussa ytimen kanssa. Jos tehty lisäys olisi ristiriidassa ytimen kanssa, se pakottaisi tarkistamaan alkuperäistä kokonaisuutta, jolloin kyseessä olisi todellinen muutos eikä vain täydennys.

Muuttumaton ydin Akvinolaisen ajattelussa on luonnollinen laki ja Hartin luonnonoikeuden vähimmäisisällössä taas hengissä säilyminen. Ne liittyvät yhteen siten, että ensimmäinen turvaa jälkimmäisen. Niiden molempien soveltamiseen voidaan myös tehdä lisäyksiä, jotka ovat sopusoinnussa ytimen alkuperäisen idean kanssa.

Esim. Akvinolaisella luonnollinen laki sisältää monia eri sääntöjä, mutta niiden kaikkien yhteinen perusta on ensimmäisessä määräyksessä: ”good is to be done and pursued, and evil is to be

avoided” (ST II-I, 94, 2). On helppoa kuvitella, miten tämän hyvin yleisen ytimen ympärille voidaan tehdä täydennyksiä koskien sitä, mikä on sitä pahaa, jota on vältettävä ja mitä sen tekemisestä seuraa. Jos jokin uusi täydennys kuitenkin sallisi pahat teot, se todella muuttaisi tai kumoaisi alkuperäisen idean, mutta Akvinolainen kiistää tämän olevan käytännössä mahdollista.

Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällössä perusnormiin hengissä säilymisestä taas voidaan tehdä täydennyksiä koskien sitä, mitä ihmisten on otettava huomioon säilyttääkseen henkensä mahdollisimman tehokkaasti. Jos jokin uusi lisäys kuitenkin kannustaisi ihmisiä toimimaan kuin ”itsemurhakerholaiset”, niin se ei vain täydentäisi Hartin idean ydintä, vaan muuttaisi sen täysin: ”We are committed to it (discussion of human laws and morals) as something presupposed by the terms of the discussion; for our concern is with social arrangements for continued existence, not with those of a suicide club.” (CL, s.188)

Kaikki mahdolliset muutokset, joita Hart itse ehdottaa luonnonoikeuden vähimmäissisältöön, ovat sopusoinnussa sen ydinidean kanssa, että ihmiset eivät halua kuulua itsemurhakerhoon. Relativismia voitaisiin toki laajentaa koskemaan myös tämän ydinoletuksen välttämättömyyttä, mutta silloin päädyttäisiin absurdiin tilanteeseen, jossa väittelyn jatkaminen ei olisi enää mielekäästä.

2.7 Yhteenveto

Esitettyäni Akvinolaisen ja Hartin rinnastetut pohdinnat luonnollista lakia ja luonnonoikeuden vähimmäissisältöä yhdistävistä piirteistä, esitän näin lopuksi yhteenvedon johtopäätöksistä:

Alaluvussa 2.1 käsiteltiin olemassaoloa sekä luonnollisen lain että luonnonoikeuden vähimmäissisällön kontekstissa. Luonnollisen lain olemassaolo perustuu Akvinolaisella siihen, että ihmisen on mahdollista asettaa itselleen luonnolliset kykynsä ylittäviä päämääriä. Hartilla se taas perustuu siihen, että ihminen haluaa luonnostaan välttää kärsimystä ja kuolemaa. Erilaiset lähtökohdat selittävät erot heidän luonnonoikeuskäsitystensä välillä.

Alaluvussa 2.2 käsiteltiin tunnettavuutta sekä luonnollisen lain että luonnonoikeuden vähimmäissisällön kontekstissa. Keskeistä tässä oli se, tunnetaanko oikeus vain sen vaikutustensa

kautta, jolloin sitä ei voida tuntea kokonaan. Toinen vaihtoehto on, että se tunnetaan itsessään, jolloin kaikki siihen liittyvä voidaan tuntea.

Luonnollisen lain julkistaminen tapahtuu Akvinolaisen mukaan siten, että kaikki tuntevat sen vaikutukset ja sitä kautta luonnollinen laki tekee itsensä kaikille tunnetuksi ainakin osittain. Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällössä taas vaikutukset ovat kaikkien omassa elämässään kokemia uhkia, jotka syntyvät monista läpi elämän tehdyistä erityisistä havainnoista.

Täydellistä tietoa siitä, mistä asioista saattaa olla haittaa hengissä säilymiselle ei kuitenkaan voi saavuttaa. Tässä mielessä luonnonoikeuden vähimmäissisältöä ei voi tuntea kokonaan itsessään, sillä sen pitäisi silloin sisältää täydellinen kuvaus kaikista hengissä säilymistä uhkaavista asioista. Näin sekä Akvinolaisen luonnollinen laki että Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö ovat tunnettavissa vain vaikutustensa kautta, mutta eivät itsessään.

Alaluvussa 2.3 käsiteltiin perustavuutta sekä luonnollisen lain että luonnonoikeuden vähimmäissisällön kontekstissa. Akvinolaisella luonnollinen laki vaikuttaa jossain määrin kaikissa eri oikeusjärjestyksissä ja siten se muodostaa kaikkien eri lakien perustan. Luonnollinen laki antaa myös mahdollisuuden asettaa erilaiset oikeusjärjestykset paremmuusjärjestykseen sen mukaan, miten hyvin ne vastaavat luonnollista lakia. Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällön kohdalla on esitetty näkemys, jonka mukaan se vaikuttaisi myös kaikissa oikeusjärjestyksissä, mutta että se ei tarjoaisi mahdollisuutta asettaa eri oikeusjärjestyksiä paremmuusjärjestykseen.

Tämä näkemys voidaan kuitenkin osoittaa virheelliseksi, kun otetaan huomioon se, että käsitykset siitä, mitkä erityiset asiat uhkaavat hengissä säilymistä vaihtelevat jossain määrin eri yhteisöissä ja erottavat niitä. Näin myös luonnonoikeuden vähimmäissisältö tarjoaa mahdollisuuden asettaa eri oikeusjärjestykset keskinäiseen paremmuusjärjestykseen: Kriteerinä on se, mitkä yhteisöt osaavat ottaa oikeat hengissä säilymistä uhkaavat asiat huomioon siten, että ne ovat todellisuudessa elinkelpoisimpia suhteessa muihin.

Alaluvussa 2.4 käsiteltiin sitä, mikä on määräysten rooli sekä luonnollisen lain että luonnonoikeuden vähimmäissisällön kontekstissa. Akvinolaisella ensimmäisestä periaatteesta seuraa yleinen määräys (tee hyvää ja vältä pahaa). Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisällössä ensimmäisestä periaatteesta (säilytä henkesi) taas seuraa hänen listaamiensa viiden faktan huomioonottaminen oikeusjärjestyksen tasolla.

Hartin ja Akvinolaisen ero on oikeastaan vain siinä, että ensimmäisellä ”hyvän” merkitys on määritelty tarkemmin ja jälkimmäisellä taas ei. Akvinolainen sanoo, että luonnonoikeuden mukaiseen hyvään sisältyvät kyllä kaikki ihmisten hengissä selviytymistä edistävät asiat, mutta joidenkin yksilöiden kohdalla järki voi olla vääristynyt sillä tavalla, että he eivät ymmärrä tätä. Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö on siis sama kuin se, miten rationaaliset ihmiset ymmärtävät Akvinolaisen luonnonoikeudellisen ”hyvän”. Näin Akvinolainen ja Hart eivät käytännössä eroa ensimmäisestä periaatteesta johdettavien määräysten osalta.

Alaluvussa 2.5 käsiteltiin pätevyyttä sekä luonnollisen lain että luonnonoikeuden vähimmäissisällön kontekstissa. Luonnollisen lain pätevyys Akvinolaisella perustuu siihen, että sen abstraktit pääsäännöt ovat kaikkien ihmisten hyväksyttävissä ja vain niihin lisätyt erityiset ehdot saavat nämä vaikuttamaan perusteettomilta. Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältöjen pätevyys on myös sellaista, joka on kaikkien järjellisten olentojen hyväksyttävissä, mutta yhteys erilaisten toimintatapojen ja hengissä säilymistä uhkaavien vaikutusten välillä ei ole aina selvä. Tämän vuoksi voi vaikuttaa siltä, että luonnonoikeuden vähimmäissisällön viisi faktaa eivät näytä sopivan kuvaamaan haitallisia toimintatapoja omaksuneen yhteisön toimintaa.

Erityiset ehdot ja haitalliset toimintatavat vaikuttavat molemmat siihen, miten Akvinolaisen luonnollinen laki että Hartin luonnonoikeuden vähimmäissisältö vaikuttavat soveltuvan käytännön tilanteisiin. Tästä huolimatta ne ovat aina päteviä, vaikka erityiset ehdot ja haitalliset toimintatavat saavatkin niiden antaman mallin ja todellisuuden vaikuttamaan joskus yhteismitattomilta.

Alaluvussa 2.6 käsiteltiin muutosta sekä luonnollisen lain että luonnonoikeuden vähimmäissisällön kontekstissa. Akvinolainen ja Hart ovat samoilla linjoilla siinä, että sekä luonnollinen laki, että luonnonoikeuden vähimmäissisältö voivat muuttua johdettujen sääntöjensä, mutta eivät ensimmäisten periaatteidensa osalta. Johdettujen sääntöjen muuttuminen johtuu olosuhteita koskevan informaation päivittymisestä tai lisääntymisestä, mutta tämä uusi tieto saa aikaan vain sen, että ensimmäinen periaate voidaan toteuttaa entistä tehokkaammin.

Kun Akvinolaisen ja Hartin erilaisia käsityksiä luonnonoikeudesta verrataan kuuden tekijän; olemassaolon, tunnettavuuden, perustavuuden, määräysten, pätevyyden ja muutoksen avulla, heidän oikeusfilosofisia pohdintoja ja johtopäätöksiä voidaan vertailla. Näin niiden väliset erot ja yhtäläisyydet voidaan nähdä selvemmin. Olisi liioiteltua väittää, että Akvinolaisen ja Hartin

luonnonoikeuskäsitysten välillä ei olisi merkittäviä eroja, mutta toisaalta ne eivät myöskään ole niin kaukana toisistaan kuin yleensä on ajateltu.

3 Hart

Tämän H.L.A. Hartia käsittelevän toisen luvun tarkoitus on selvittää, miten hän suhtautui länsimaisen luonnonoikeuden perinteeseen omissa teksteissään. Olen kiinnostunut siitä, minkälainen käsitys luonnonoikeudesta niistä muodostuu ja miten se mahdollisesti vaikutti luonnonoikeuden vähimmäissisällön muotoiluun. Kolme Hartin tekstiä, jotka olen valinnut tätä tarkoitusta varten, ovat *Are there any natural rights?* (ATANR, 1955) ja *Positivism and the Separation of Law and Morals* (PASLAM, 1958), sekä lopuksi *The Concept of Law* (CL, 1961) teoksen luku 9.

Haluan esitellä nämä kolme tekstiä niiden ilmestymisjärjestyksessä, koska mielestäni niissä näkyy Hartin asteittainen liukuminen hyökkäävyydestä perinteistä luonnonoikeusoppia kohtaan sen tietynlaiseen hyväksymiseen. En väitä, että Hart olisi suoraan myöntänyt hyväksyvänsä perinteisen luonnonoikeusopin CL:ssä, sillä näin hän ei tehnyt. Silti, tietyllä tavalla hänen suhteensa luonnonoikeutta kohtaan oli kehittynyt siitä, mitä se oli vielä aiemmin julkaistussa ATANR:ssa. PASLAM puolestaan edustaa eräänlaista välivaihetta kahden edellä mainitun tekstin välissä.

Otan käsittelyssäni huomioon myös sen, miten edellisessä luvussa argumentoin vertailusta Akvinolaisen *Summa Theologiae* teoksessa ja Hartin CL teoksessa esitellyn oikeusfilosofian välillä. Ilmestymisjärjestys ei ole ainoa syy, miksi CL:n luku 9 on viimeinen tässä Hart osiossa käsitelty teksti: pyrkimyksenäni on myös esittää, minkälaisen kehityskulun kautta hänen oikeusfilosofinen ajattelunsa oli tässä vaiheessa kehittynyt sellaiseksi, että edellisessä luvussa esittelemäni tietyt yhtäläisyydet Akvinolaisen kanssa eivät lopulta ole yllättäviä, vaan odotettavia.

Tämän toissijaisen päämäärän vuoksi Akvinolainen ei ole mukana heti tämän Hart luvun alussa, mutta sen edetessä, Hartin siirtyessä koko ajan modernista oikeuspositivismista lähemmäs perinteistä luonnonoikeuskäsitystä, Akvinolainen palaa väistämättä myös käsittelyyn. Näin erilaisista aluistaan huolimatta tutkielmani ensimmäinen ja toinen luku lopulta yhdistyvät toisiinsa.

3.1 *Are there any natural rights?*

3.1.1 ATANR analyysi

Tunnetuin teksti, jossa Hart on käyttänyt klassiseen luonnonoikeuteen vahvasti viittaavaa terminologiaa, on varmasti CL:n luku 9. Sen lisäksi hän kuitenkin jo vuonna 1955 julkaistussa *Are there any natural rights?* -artikkelissa puhui myös kaikkien ihmisten oikeudesta olla vapaita ”luonnollisena oikeutena”. Tähän, kuten luonnonoikeuden vähimmäisisältöönkin, sisältyi myös erityisiä ehtoja ja määrittäviä, jotka asettavat sen Hartin mukaan erilleen klassisesta luonnonoikeudesta.

Hart esittää, että luonnollisen ja tavallisen oikeuden välinen ero on siinä, että: ”(natural) right is not created or conferred by men’s voluntary action; other moral rights are.” (ATANR, s.192) Ei-luonnollinen oikeus on esim. sitä, että joku lupaa toiselle tehdä x:n ja näin toisella on moraalinen oikeus vaikuttaa lupauksen tehneen käyttäytymiseen, joko vaatimalla lupauksen täyttämistä tai vapauttamalla hänet siitä. Luonnollisessa oikeudessa ihmisellä taas on oikeus vaatia tai jättää vaatimatta x:ää, vaikka kukaan (toinen yksilö tai yhteisö) ei olekaan luvannut hänelle x:ää – riittää, että hänellä on kaikille ihmisille luontainen järki ja valinnan vapaus.

Hartin käsityksen mukaan siitä, että oikeuksien olemassaolo ylipäänsä tunnustetaan, seuraa automaattisesti se, että kaikilla on luonnollinen oikeus olla vapaita. Ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että kaikki moraalijärjestelmät tunnustaisivat oikeuksien olemassaolon. Esimerkiksi tästä Hart nostaa esiin kristinuskon kymmenen käskyä:

[I]t would be surprising interpretation of them (Ten Commandments) that treated them as conferring rights. In such an interpretation obedience to the Ten Commandments would have to be conceived as due to or owed to individuals, not merely God, and disobedience not merely as wrong, but as a wrong to (as well as harm to) individuals. (ATANR, s.197)

Kymmenen käskyä siis kuvaavat tapaa, miten tulisi toimia, mutta eivät erikseen nosta esiin sellaisia tapauksia, joissa ihmisellä olisi oikeus, jota hän voisi valita käyttävänsä tai sitten ei. Näin ollen

'kaikille kuuluva luonnollinen oikeus on olla vapaita' ei ole ehdoton tai muuttumaton luonnollinen oikeus.

Vaikka Hart korostaa kaikkien ihmisten vapauden olevan ainutlaatuinen luonnollinen oikeus, hän korostaa samalla tarkoittavansa käsitteellä ”luonnollinen oikeus” vähän eri asiaa kuin perinteisen luonnonoikeusteoreetikot: ”[I]t is quite obvious that my thesis is not as ambitious as the traditional theories of natural rights.” (ATANR, s.192) Ero on mm. siinä, että Hart jättää valintojen sisällöt avoimiksi; hän ei täsmennä tai anna ohjeita siitä, mihin ihmisten tulisi pyrkiä valinnanvapautensa kanssa. Hän itsekin myöntää, että tämä tekee hänen ”luonnollisesta oikeudestaan” niin yleisen, että se ei välttämättä vaikuta kovin merkitykselliseltä:

This may for many reduce the importance of my contention, but I think that the principle that all men have an equal right to be free, meagre as it may seem, is probably all that the political philosophers of the liberal tradition need have claimed to support any programme of action even if they have claimed more. (ATANR, s.192–193)

Keskeistä ATANR:ssa on kysymys siitä, millä perusteella toisten vapautta saa rajoittaa pakkokeinoin, jos he ovat tehneet jotain yhteisön normien vastaista: toisten ihmisten vapauden rajoittaminen on moraalisesti perusteltua vain jos yksilöllisten oikeuksien olemassaolo tunnustetaan. Jos taas oikeuksien olemassaolo tunnustetaan, siitä seuraa myös, että kaikilla on luonnollinen oikeus olla vapaita valitsemaan käyttääkö oikeuksiaan vai ei.

Oikeuksien luonteeseenhan kuuluu, että ne ovat vapaavalintaisia eivätkä pakonomaisia, mikä erottaa ne velvollisuuksista. Esim. yleinen äänioikeus on hyvä esimerkki tästä. Toisten ihmisten vapauden rajoittaminen on siis moraalinen mukaista vain siinä tapauksessa, että he omalla käytöksellään loukkaavat muiden yhtäläistä oikeutta olla vapaita, tai jos he ovat itse vapaaehtoisesti luopuneet osasta omaa vapauttaan, esim. lupaamalla toisille jotain.

Toisten ihmisten vapautta voitaisiin rajoittaa myös muihin syihin nojaten: esim. orjayhteiskunnassa hallitsevalla luokalla on velvollisuus rajoittaa orjaluokan jäsenten vapautta ja taas tehokkuusajattelulle rakentuvassa yhteiskunnassa eritavoin ”tehottomien yksilöiden” (esim. kehitysvammaisten) oikeutta toimia vapaasti voitaisiin rajoittaa erilaisiin hyötynäkökohtiin vedoten. Näissä esimerkeissä orjat ja kehitysvammaiset, joiden vapauksia rajoitetaan, eivät käytöksellään

loukkaa muiden oikeutta olla vapaita, vaan heidän olemassaolonsa loukkaa jotain muuta standardia, joka yhteiskunnassa on vallalla.

Hartin mukaan inhimillisen käyttäytymisen moraalinen kritisointi poikkeaa myös, jos oikeuksien olemassaolo tunnustetaan ja jos sitä ei tunnusteta. Kun puhutaan oikeuksista, kiinnitetään lähes väistämättä huomiota siihen, että ne ovat ikään kuin jollekulle kuuluvaa yksityisomaisuutta: esim. lauseet ”sinulla ei ole oikeutta jhkn” tai ”sinulla on oikeus jhkn”. Näin kiinnitetään myös huomiota yksilöön, eli subjektiin, jolle oikeus kuuluu. Samanlainen ajatus omistettavasta asiasta ja sen omistajasta ei välity, jos toiminnan moraalisessa kritisoinnissa käytetään jotain muuta ilmaisutapaa, esim. ”x on väärin” tai ”x on paha”.

3.1.2 Kritiikki luonnonoikeutta kohtaan

Hartin kriittinen asenne perinteistä luonnonoikeutta kohtaan ilmenee jo ATANR:n otsikossa, jossa kyseenalaistetaan se, onko olemassa yhtäkään luonnollista oikeutta. Esitettyään aluksi oman ideansa yhdestä luonnollisesta oikeudesta, Hart selventää sitten sen eroa perinteisten luonnonoikeusteoreetikoiden ideoihin.

Ensin hän kuvailee niitä ”kunnianhimoisiksi” ja sitten kun hän täsmentää omaa ideaansa yhdestä luonnollisesta oikeudesta hän sanoo: ”[N]o man has an absolute or unconditional right to do or not to do any particular thing or to be treated in any particular way.” (ATANR, s.192) Syy, miksi Hart mainitsee erikseen, että hänen käsityksensä luonnollisesta oikeudesta ei anna ”absoluuttisia tai ehdottomia oikeuksia tehdä (tai olla tekemättä) jotain tiettyä asiaa tai saada osakseen tietynlaista kohtelua” on ilmeisesti se, että hänestä jonkun toisen oikeusfilosofin käsitys luonnollisesta oikeudesta on tehnyt näin.

Pian tämän jälkeen hän lisää vielä: ”[M]y argument will not show that men have any right (save the equal right for all to be free), which is ‘absolute’, ‘indefeasible’, or ‘imprescriptible’.” (ATANR, s.192) Hart ei anna esimerkkejä, tai mainitse kritiikkinsä kohdetta suoraan, minkä vuoksi voi helposti syntyä sellainen vaikutelma, että hän pitää perinteisiä luonnonoikeusteorioita olkinukkeina, jotka on helppo ampua alas. Ilmeisesti hänen tarkoituksensa on kuitenkin kyseenalaistaa luovuttamattomat ja loukkaamattomat oikeudet, jotka mainitaan mm. YK:n

ihmisoikeusjulistuksessa. Tähän perinteeseen kuuluu mm. John Locken (1632–1704) luonnonoikeus (James Nickel, 2014 § 1.1).

Erotuksena sellaisille teorioille, jotka pitävät luonnollisia oikeuksia absoluuttisina, Hart korostaa oman luonnollisen oikeutensa olevan vain ehdollinen väite: ”[I]t is only the conditional assertion” (ATANR, s.193). Tätä vastoin luonnonoikeus kuitenkin mielletään yleensä olevan kulttuurista ja ympäristötekijöistä riippumaton. Siksi jää vähän hämäräksi miksi Hart kuitenkin haluaa puhua omasta ehdollisesta oikeudestaan luonnollisena oikeutena.

Alun jälkeen ATANR alkaa käsitellä muita asioita, eikä kritiikkiä aikaisempien luonnonoikeusteorioiden absoluuttisia oikeuksia kohtaan nosteta enää esiin samalla tavalla. Artikkelin puolivälistä löytyy kuitenkin hyvin mielenkiintoinen ”eläinten ja lasten oikeuksien kritiikki”, joka tavallaan liittyy alun luonnonoikeuskritiikkiin.

Keskustelu eläinten ja lasten oikeuksista on ollut 1900-luvulta lähtien varmasti yleisempää kuin koskaan ennen ihmiskunnan historiassa. Koska eläimiltä ja lapsilta puuttuu kyky huolehtia itsestään ja muista samalla tavalla kuin täysi-ikäiset ihmiset, heillä ei voi olla oikeutta, esim. lainmukaisten, sitovien sopimusten tekemiseen. Tämä kuitenkin jättää auki sen mahdollisuuden, että eläimillä ja lapsilla voisi periaatteessa olla muita, luonnollisia oikeuksia ja tämän vuoksi keskustelu eläinten ja lasten oikeuksista liittyy usein perinteiseen luonnonoikeuteen.

ATANR:ssa Hart kritisoi käsitystä eläimille ja lapsille kuuluvista luonnollisista oikeuksista sillä perusteella, että: ”[T]he notion of having a right and that of benefiting by the performance of a 'duty' are not identical.” (ATANR, s.194) Tällä Hart tarkoittaa sitä, että jos puhumme oikeudesta sen tarkassa merkityksessä, se tarkoittaa, että oikeuden haltijalla on vapaus valita käyttääkö hän kyseistä oikeutta vai ei. Jos oikeuden haltijana on esim. hevonen tai pikkuvauva, häneltä puuttuu aikuisen ihmisen kyky valita vapaasti, käyttääkö hän oikeuttaan hyväksi vai ei: käytännössä jonkun toisen on aina tehtävä päätös siitä hänen puolestaan.

Tämän vuoksi, Hart korostaa, käsitys ”eläinten ja lasten oikeuksista” perustuu oikeuksien käsitteen väärinymmärtämiselle: “If common usage sanctions talk of the rights of animals or babies it makes an idle use of the expression ‘a right’, which will confuse the situation with other different moral situations where the expressions ‘a right’ has a specific force and cannot be replaced by the other moral expressions” (ANTAR, s.196)

Hartin kritiikki eläinten ja lasten oikeuksia kohtaan on hyvin perusteltu. Se, koskeeko tämä kritiikki myös luonnonoikeutta, on kuitenkin hyvä kysymys. Klassinen luonnonoikeus, esimerkiksi Tuomas Akvinolaisen versio, tekee selvän eron järjellisten ja järjettömien olentojen välillä ja korostaa, että luonnonoikeus koskee vain järjellisiä olentoja: “[P]articipation of the eternal law in the rational creature is called the natural law.” (ST II-I, 91, 2) Tämä pois sulkee eläimet ja todennäköisesti myös hyvin pienet lapset.

Luonnonoikeuteen kuuluvaa ideaa siitä, että ihmisellä voi olla oikeus vaatia tai jättää vaatimatta jotain, mitä kukaan (toinen yksilö tai yhteisö) ei olekaan luvannut hänelle, on kuitenkin varmasti toiminut innoituksena monille moderneille ajattelijoille, jotka vaativat oikeuksia myös järjettömille olennoille, kuten eläimille ja hyvin pienille lapsille. Tämän vuoksi, että eläinten ja lasten oikeudet kuuluvat moderniin luonnonoikeusajatteluun, kritiikki niitä kohtaan auttaa jossain määrin korjaamaan ATANR:n alussa esitettyä yksinkertaistettua kuvaa perinteisestä luonnonoikeudesta. Se ei kuitenkaan kykene esittämään perustellumpaa kritiikkiä sitä kohtaan.

3.2 *Positivism and the Separation of Law and Morals*

3.2.1 PASLAM analyysi

Oikeuspositivistit erottavat sen, mitä laki on ja sen, mitä sen pitäisi olla. Vuonna 1958 julkaistussa artikkelissaan *Positivism and the Separation of Law and Morals*, Hart puolusti tätä erottelua ja vastasi sitä vastaan esitettyyn kritiikkiin. Tämä teksti on melkein kaksi kertaa pidempi kuin edellinen ATANR ja lyhyen esipuheen jälkeen se jakautuu kuuteen eri lukuun. Hartin myöhempää CL pääteosta ajatellen PASLAM on hyvin mielenkiintoinen, koska se sisältää jo varhaisversiot sekä käsitteiden huokoisuutta (*open texture*), että luonnonoikeuden vähimmäissisältöä koskevista teemoista, jotka saivat suuren roolin Hartin myöhäisemmässä tuotannossa.

Ensimmäisessä luvussa Hart esittelee säädetyn (positiivisen) ja ideaalisen (ei-positiivisen) lain eron historiaa ja menestystä länsimaisessa oikeusajattelussa. II MS:n jälkeen, jolloin Hart kirjoitti artikkelinsa, positiivinen oikeusajattelu oli ajautunut kriisiin natsi-Saksan tapahtumien vuoksi.

Esim. natsi-Saksan johtajia vastaan käydyssä Nürnbergin oikeudenkäynnissä päädyttiin tuomitsemaan heidät rikoksista ihmiskuntaa vastaan. Heidän tuomionsa oli selitettävissä paremmin perinteisen luonnonoikeuden, kuin oikeuspositivismin kannalta: ”[N]atural law’s theory seems the most explanatory: the moral rules applied were also rules of the ’higher law’ applicable in all times and places” (John Finnis, 2009 § 3.1.1.2). Oikeuspositivistina Hart halusi kuitenkin puolustaa säädetyn ja ideaalisen lain eroa ja siksi hän tuo esiin ne syyt, minkä vuoksi tuo erottelu alun perin kehitettiin ja miksi siitä tuli niin suosittu.

Hän nostaa esiin erityisesti englantilaiset utilitaristit Jeremy Benthamin (1748–1832) ja John Austinin (1790–1859) erottelun luojina. Lyhyesti sanottuna tämä erottelu luotiin vastustamaan aikaisempaa ”luonnonoikeudesta poikkeava laki ei ole oikea laki” -ajatusta, jonka Tuomas Akvinolainen mainitsi pääteoksessaan, mm. kohdassa ST II-I, 96, 4 lainauksena kirkkoisä Augustinukselta. Näissä kohdissa esitetty ajatus tuli erityisen kuuluisaksi siksi, että siitä tuli positivistien silmätikku.

Perusteita, joilla ”luonnonoikeudesta poikkeava laki ei ole oikea laki” -ajatusta vastustettiin, olivat: A) anarkistit saattoivat käyttää sitä hyväkseen kumotakseen lain auktoriteettiaseman, ja B) konservatiivit saattoivat käyttää sitä hyväkseen väittämällä, että voimassaoleva laki x oli osa ikuista luonnollista oikeutta ja lopettaa sen kritisoinnin siihen, vaikka x olisi selvästi moraalin vastainen. Utilitaristien säädetyn ja ideaalisen lain eron menestyksestä aikaisemman oikeusfilosofisen tulkinnan korvaajana Hart sanoo näin: ”[A]fter it was propounded to the world by Austin, it dominated English jurisprudence” (PASLAM, s.4)

Kolmessa seuraavassa PASLAM:n luvussa hypätään heti säädetyn ja ideaalisen lain eron menestystarinasta sitä vastaan suunnattuun monipuoliseen kritiikkiin. Ensimmäinen näistä kritiikeistä kyseenalaistaa koko perinteisen utilitarismin, koska siinä kyseisen ajattelumallin nähdään perustuvan kolmeen oppiin ja jos yksikin näistä kolmesta hylätään, koko ajattelumalli kumoutuu. Nämä kolme oppia ovat: 1) säädetyn ja ideaalisen lain ero, 2) oikeudellisten käsitteiden puhtaasti analyyttinen tutkimus, ja 3) kaikki lait ymmärretään käskyinä.

Hartin vastaus tähän on, että utilitarismi ei kumoudu, vaikka yhdestä näistä sen perusopista jouduttaisiinkin luopumaan, koska ne eivät edellytä toistensa olemassaoloa. Se, josta Hart itse olisi valmis luopumaan, olisi ”kaikki lait ymmärretään käskyinä” kohta, joka on erityisesti John Austinin oikeusfilosofiasta peräisin oleva käsitys.

Hartista käskyteoria sopii kuvaamaan lähinnä rikosoikeutta, mutta erityisesti siviilioikeutta on hankala ymmärtää, jos sen ajatellaan koostuvan vain käskyistä. Tämän vuoksi Hart tekee uuden erottelun ”tee näin halusit tai et” ja ”jos haluat tehdä näin, toimi näin” tyyppisten sääntöjen välillä (PASLAM, s.7). Tämä on hyvä selvennys, mutta kuten Hart sanoo, se ei kaada utilitarismia ja sitä kautta säädetyn ja ideaalisen lain eron menestystä.

Kolmannessa luvussa esitellään toinen merkittävä kritiikki, joka utilitaristien erottelua vastaan on esitetty. Tässä on kyse ilmiöstä, jota Hart myöhemmin CL teoksessaan kutsui käsitteiden huokoisuudeksi – PASLAM:ssa hän ei vielä käytä tuota nimeä, mutta käytännössä on ilmeistä, että hän tarkoitti samaa asiaa.

Verrataan esimerkiksi näitä kahta kohtaa keskenään: A) ”[H]e (Austin) was very much alive to the character of language, to its vagueness or open character” (PASLAM, s. 9), ja B) ”[I]n the case of legislation, as a general feature of human language; uncertainty at the borderline is the price to be paid for the use of general classifying terms in any form of communication concerning matters of fact.” (CL, s.124–125)

Hart tarkoittaa sitä, että yleisillä käsitteillä, jotka kuvaavat oikeudellisen sääntelyn kohteena olevia asioita, täytyy olla selvänä ja varmana pidetty ydinmerkitys. Väistämättä ydinmerkityksen ympärille kehittyy kuitenkin kiistanalaisten tapausten hämärävyöhyke (”[A] penumbra of debatable cases...” – PASLAM, s.8), joiden kohdalla on jossain määrin epäselvää, kuuluvatko ne käsitteen alaan vai eivät. Hartin esimerkki tästä on, kuuluvatko sekä autot että rullaluistimet, ymmärtää kulkuvälineiksi, jos niiden tuomista puistoalueelle halutaan säädellä?

Amerikkalaisten oikeusrealistien 1930-luvulla esittämän kritiikin mukaan päätöksiä kuvatunkaltaisissa hämärissä tilanteissa ei tehdä mekaanisesti lakikirjasta katsomalla, vaan erilaisia yhteiskunnallisia päämääriä punniten. Oikeusrealistit väittivät, että koska hämärärien tapausten ratkonnassa sovelletaan ”ideaalista lakia” (erilaisia yhteiskunnallisia pyrkimyksiä), ero sen ja säädetyn lain välillä kuuluisi hylätä.

Hart kritisoi tätä kritiikkiä sillä, että se yliarvioi hämäreiden tapausten vaikutusta ja aliarvioi käsitteiden ydinmerkityksen vaikutusta: ”[T]he hard core of settled meaning is law in some centrally important sense... even if there are borderlines, there must first be lines.” (PASLAM, s.12) Tämän vuoksi, vaikka Hart myöntää, ettei hän voikaan kumota oikeusrealistien kritiikkiä teoreettisesti, hän ei pidä sitä riittävän painavana syynä luopua säädetyn ja ideaalisen lain erosta.

Neljännessä luvussa Hart tuo ilmi kolmannen utilitaristien erottelua vastaan suunnatun kritiikin. Tähän kritiikkiin (Hartin näkökulmasta) vähän aikaa sitten päättynyt toinen maailmansota on vaikuttanut kaikkein eniten. Siinä on kyse natsi-Saksassa säädetyistä laeista, jotka olivat selvästi moraalinvastaisia. Monet saksalaiset, jotka noudattivat niitä natsien vallassaolon aikana, saivat toisen maailmansodan jälkeen rangaistuksen niiden mukaisesta toiminnasta. Tätä taannehtivan rikoslain ongelmaa pyrittiin selittämään sillä, että natsien säätämät lait olivat niin pahoja, etteivät ne olleet todellisia lakeja.

Hartin vastaus tähän kritiikkiin on se, että sodanjälkeisissä taannehtivissa tuomioissa oli käytännössä pakko valita toinen kahdesta pahasta: joko epäinhimillisiin tekoihin syylistynyt henkilö jätettäisiin tuomitsematta, tai hänet tuomittaisiin taannehtivasti. Hartista näkemys jonka mukaan ”natsien säätämät lait eivät olleet oikeita lakeja”, peittää tämän todellisen ongelman. Se luo epärealistisen kuvan oikeudesta, jossa ei koskaan tarvitse tehdä ikäviä kompromisseja ja tämän vuoksi hän ei pidä sitä hyvänä syynä hylätä säädetyn ja ideaalisen lain eroa:

The vice of this use of the principle that... what is utterly immoral cannot be law or lawful is that it will serve to cloak the true nature of the problems with which we are faced and will encourage the romantic optimism that all the values we cherish ultimately will fit into a single system, that no one of them has to be sacrificed or compromised to accommodate another.
(PASLAM, s.15)

Viidennessä luvussa Hart siirtyy säädetyn ja ideaalisen lain eron puolustamisesta sen ansioihin. Tässä luvussa hän esittelee jo ”varhaisversion luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä”, joka käsittelee samanlaisia teemoja, kuin vähän myöhemmin v.1961 ilmestyneen CL teoksen luku 9. Hart kiinnittää huomionsa Austinin väitteeseen, jonka mukaan: ”[E]very developed legal system

contains certain fundamental notions which are ‘necessary’ and ‘bottomed in the common nature of man’” (PASLAM, s.16)

Tämä yhteinen alue oikeuden ja moraalien välillä perustuu siihen, että tietyt asiat uhkaavat yksilön ja yhteisön olemassaoloa, tehden niiden oikeudellisesta sääntelystä tärkeämpää kuin sellaisten jotka eivät muodosta samanlaista uhkaa. Hart kuitenkin sanoo, ettei tämä ”vähimmäissisältö” kuitenkaan tyydytä niitä, joiden mielestä säädetyn ja ideaalisen lain ero on väärä: näin on siksi, että sama vähimmäissisältö voi päteä niin yksilönvapauksia kunnioittavassa valtiossa kuin orjayhteiskunnassakin.

Ohimennen sanottuna se, että luonnonoikeuden vähimmäissisältö toimii monessa eri yhteiskunnassa, ei kuitenkaan poissulje sitä, että noita eri yhteiskuntia voitaisi laittaa keskinäiseen paremmuusjärjestykseen: Kuten Hart on koko ajan johdonmukaisesti korostanut, laki ja sen moraalinen arviointi ovat eri asioita ja sitä kautta eri lakeja noudattavien yhteiskuntien asettaminen paremmuusjärjestykseen on yhä mahdollista ja jopa suotavaa.

Kuudennessa ja viimeisessä luvussa Hart käsittelee lopuksi lyhyesti viimeisintä utilitaristien erottelua vastaan suunnattua kritiikkiä, jonka on laatinut 1900-luvun luonnonoikeutta edustava oikeusfilosofi Lon L. Fuller (1902–1978). Fullerilla oli käsitys ”oikeuden sisäisestä moraalista”, jolla hän tarkoitti tiettyjä oikeusjärjestykselle asetettavia täydellistymisvaatimuksia. Hart kritisoi tätä yritystä poistaa säädetyn ja ideaalisen lain ero sillä, että mielipiteillä siitä, mitä ideaalinen laki on, ei tarvitse välttämättä olla mitään tekemistä moraalien kanssa. Hartista moraalit ovat vain yksi standardi, jonka mukaan lakeja voidaan arvioida, mutta muitakin vaihtoehtoja on ja siksi utilitaristien tekemä erottelu tulisi säilyttää:

“[O]ught” in this case need have nothing to do with morals... [T]here may be just the same sense that a new case will implement and articulate the purpose of the rule in interpreting the rules of a game or some hideously immoral code of oppression whose immorality is appreciated by those called to interpret it. (PASLAM, s. 20–21)

3.2.2 Liennytyös oikeuspositivismin ja luonnonoikeuden välillä

Hartin asenteessa perinteistä luonnonoikeutta kohtaan PASLAM:ssa on paljon yhteneväisyyttä sen kanssa, miten hän kuvaili sitä ATANR:ssa. Tästä huolimatta tyyli on myös hieman poikkeava. Pääasia artikkelissa on utilitaristien säädetyr ja ideaalisen lain eron puolustaminen ja tässä yhteydessä hän sanoo sillä olevan sekä moraalista, että älyllistä arvoa: ”[T]heir (utilitarians) protest against the confusion of what is and what ought to be law has a moral as well as an intellectual value.” (PASLAM, s.16)

Tämä utilitaristien erottelua koskeva suuri teema yhdisti kaikkia PASLAM:n lukuja, mutta näistä erityisesti viidennessä luvussa käsitellään myös erityisesti luonnonoikeudellisia teemoja. Tukeakseni PASLAM:n analyysissa esittämäni väitettä, että kyseisen artikkelin viides alaluku sisältää luonnonoikeuden vähimmäissällön varhaisversion, olen eritellyt siitä kohtia, joiden samankaltaisuus kolme vuotta myöhemmin ilmestyneessä CL:ssä oleviin pohdintoihin on hyvin ilmeistä kun ne asetetaan näin rinnakkain:

PASLAM (1958):

“[E]very developed legal system contains certain fundamental notions which are “necessary” and “bottomed in the common nature of man”...” (s.16)

“Though this is but a contingent fact... on it at present rest huge structures of our thought and principles of action and social life.” (s.17)

CL (1961):

”We wish to know whether... there are some (social arrangements) which may illuminatingly be ranked as natural law discoverable by reason and what their relation is to human law and morality.” (s.188)

”Reflection on some very obvious generalizations – indeed truisms – concerning human nature and the world in which men live, show that as long as these hold good, there are certain rules conduct which any social organization must contain if it is to be viable.” (s.188)

“Such rules overlap with basic moral principles vetoing murder, violence, and theft; and so we can add to the factual statement that all legal systems in fact coincide with morality at such vital points.” (s.17)

“[S]uch rules are so fundamental that if a legal system did not have them there would be no point in having any other rules at all.” (s.17)

“The world in which we live, and we who live in it, may one day change in many different ways; and if this change were radical enough... whole ways of thinking and talking which constitute our present conceptual apparatus... would lapse.” (s.16–17)

PASLAM:n viidennen alaluvun ensimmäisessä kappaleessa Hart tuo ilmi sen näkemyksen, että utilitaristien erottelu pätee erityisesti yksittäisten lakien tasolla, mutta se on harhaanjohtaja, jos sitä sovelletaan koko oikeusjärjestykseen: ”[I]t may well be said that, though this distinction is valid and important if applied to any particular law of a system, it is at least misleading if we attempt to apply it to ”law,” that is, to the notion of a legal system...” (PASLAM, s.16)

Esimerkkinä asiasta, joka voi päteä yksittäisissä laeissa, mutta ei koko oikeusjärjestyksessä, Hart mainitsee rangaistukset: yksittäisten lakien vaikuttavuus voi perustua siihen, että niiden rikkomisesta seuraa rangaistu. Tämä sanktioiden pelko ei kuitenkaan voi olla ainoa tekijä, jolle koko oikeusjärjestyksen vaikuttavuus perustuu.

”Such rules do in fact constitute a common element in the law and conventional morality of all societies which have progressed to the point where there are distinguished as different forms of social control.” (s.188)

”[U]niversally recognized principles of conduct which have a basis in elementary truths concerning human beings, their natural environment, and aims...” (s.189)

“[A] truism is not a necessary truth; for things might have been, and might one day be, otherwise.” (s.190)

Tästä hän etenee pohtimaan, miksi oikeusjärjestys toimii ilman sanktioiden pelkoa ja tulee siihen tulokseen, että kokonaisuudessa kaikki toimivat oikeusjärjestykset sisältävät pinnallisista erilaisuuksistaan huolimatta myös paljon yhteisiä sääntöjä (esim. murhia, väkivaltaa ja varkauksia koskevat kiellot). Luonnonoikeuden vähimmäissisällön varhaisversio seuraa tästä näkemyksestä, kun Hart seuraavaksi selventää, mikä tarkkaan ottaen tekee näistä tietyistä määräyksistä niin tärkeitä, että jokaisen oikeusjärjestyksen täytyy sisältää juuri ne.

Yksinkertainen syy tähän on se, että ihmisluonto ja maailma sattuvat olemaan sellaisia, että ilman noita määräyksiä ihmisten hengissä säilyminen olisi mahdotonta. Tämän vuoksi oikeusjärjestyksen tulee väistämättä sisältää tietynlaisia määräyksiä, jotka ottavat huomioon tietyt ihmisluontoon ja maailmaan kuuluvat realiteetit (vaikka yksittäisten lakien tasolla näin ei aina välttämättä tapahtuisikaan): ”[T]he question whether a legal system, to be a legal system, must measure up to some moral or other standard with simple statements of fact: for example, that no system which utterly failed in this respect has ever existed or could endure...” (PASLAM, s.16)

Tässä vaiheessa Hartin aikaisempi kriittinen asenne luonnonoikeutta kohtaan alkaa lientyä ja se tulee selvästi esille: “[A]ll legal systems in fact coincide with morality at such vital points, the statement that this is, in this sense, necessarily so. And why not call it a “natural” necessity?” (PASLAM, s.17) Samalla hän kuitenkin kritisoi perinteistä luonnonoikeutta siitä, että sen sijaan, että se olisi keskittynyt siihen vähimmäissisältöön, joka yhdistää kaikkia eri oikeusjärjestyksiä, sen piirissä on syyllistytty pitämään myös muita kuin vain hengissä säilymistä koskevia määräyksiä välttämättöminä:

Natural-law theory... in all its protean guises, attempts to push the argument much further and to assert that human beings are equally devoted to and united in their conception of aims (the pursuit of knowledge, justice to their fellow men) other than that of survival, and these dictate a further necessary content to a legal system (over and above my humble minimum) without which it would be pointless. (PASLAM, s.17)

Merkittävää ja samalla vähän outoa tässä on se, että nyt Hart ei enää kritisoi luonnonoikeutta siitä, että se ei erota säädettyä ja ideaalista lakia toisistaan. Hänen kritiikkinsä on huomaamatta muuttunut koskemaan nyt sitä, että luonnonoikeus sisältää aina jotain ”ekstraa” suhteessa hänen vähimmäissisältöönsä ja sen vuoksi luonnonoikeudesta voidaan johtaa oikeudellisia yksityiskohtia.

Hartin kannalta tämä ei kuitenkaan ole kovin onnistunut kritiikki, sillä esim. Tuomas Akvinolainen ei väittänyt luonnonoikeuden johtamistavan olevan oikeudellisiin yksityiskohtiin etenevää teoreettista todistamista, vaan käytännön tapauksiin sovellettavaa tarkentamista:

Just as nothing stands firm with regard to the speculative reason except that which is traced back to the first indemonstrable principles, so nothing stands firm with regard to the practical reason, unless it be directed to the last end which is the common good: and whatever stands to reason in this sense, has the nature of law. (ST, II-I, 90, 2)

Akvinolainen ei siis ymmärtänyt luonnonoikeutta siten, että se olisi vähimmäissisällön lisäksi sisältänyt jotain ”ekstraa” ja siitä olisi sitten johdettu oikeusjärjestys. Hänelle luonnonoikeus tarkoitti suuntautumista käytännöllisen järjen (practical reason) päämääränä olevaa yhteistä hyvää kohti. Hartin näkemys vähimmäissisällöstä taas edustaa teoreettista järkeä (speculative reason), joka ymmärtää oikeuden purkamalla sen ensimmäisiin itsestään selviin lähtökohtiin. Akvinolaisen ja Hartin lähestymistapojensa erilaisuus ilmeisesti vaikutti siihen, että tässä kritiikissään Hart ei onnistu olemaan yhtä vakuuttava kuin muissa saman artikkelin luonnonoikeutta kritisoiduissa kohdissa.

Toiseksi Hart korostaa oikeudenmukaisuuden periaatteen (”[T]he principle of treating like cases alike” PASLAM, s.17) yhteensopivuutta vähimmäissisällön kanssa: pyrkimys, joka tekee kaikista ihmisistä samanlaisia, on hengissä säilyminen, ja vähimmäissisältö ottaa kaikkia ihmiset huomioon sen mukaisesti. Sen sijaan tätä yksityiskohtaisempi luonnonoikeus johtaisi Hartin mielestä ilmeisesti samanlaisten tapausten kohtelemiseen eri tavalla.

Perinteisessä luonnonoikeudessa, jota mm. sekä Aristoteles, että Akvinolainen edustavat, ajateltiin, että moraalit on ensisijaista oikeuteen nähden ja tästä seurasi se, että säädetyt ja ideaalisen lain ero vaikutti ongelmalliselta. Hartin mukaan kuitenkin vain nämä kaksi syytä: oikeuden vähimmäissisältö ja oikeudenmukaisuuden käsite itse oikeuttavat puhumaan tietyistä leikkausalueista oikeuden ja moraalin välillä.

3.3 *The Concept of Law, IX. (Laws and Morals)*

3.3.1 CL9 analyysi

Vuonna 1961 julkaistun pääteoksensa *The Concept of Law* yhdeksännessä luvussa (*Laws and Morals*), Hart jatkoi PASLAM:n viidennessä luvussa aloittamaansa pohdintaa siitä, minkä vuoksi mihin tahansa oikeusjärjestykseen on välttämättä sisällyttävä tietynlaisia määräyksiä. Tämä laajempi esitys jakautuu kolmeen eri jaksoon ja niihin sisältyy luonnonoikeuden vähimmäissisällön lopullinen muotoilu.

Ensimmäisessä jaksossa, *Natural Law and Legal Positivism*, Hart esittelee deskriptiivisen ja preskriptiivisen lain eroa. Deskriptiivinen laki voi tarkoittaa luonnonlakeja (esim. luonnonlait fysiikassa), joita ei voi rikkoa, tai sitten myös säännönmukaisesti toistuvia käyttäytymismalleja ihmisillä (esim. suomalaisten keskimääräistä alkoholinkäyttöä kuvaavat tilastot).

Luonnonlakeja ei voi määritelmällisesti rikkoa: mikäli kohteet, joiden toimintaa yritetään kuvata niiden avulla alkavat käyttäytyä jollain säännöstä poikkeavalla tavalla, sääntöä korjataan tai se saattaa joskus äärimmäisissä tapauksissa myös kumoutua kokonaan. Ihmisten toiminnassa taas voi olla poikkeuksia: mikäli poikkeuksia on tarpeeksi paljon ja ne ovat säännönmukaisia, deskriptiivinen keskiarvo voi muuttua.

Preskriptiivinen laki puolestaan tarkoittaa normatiivista sääntöä, jota käytetään inhimillisten olentojen käyttäytymisen sääntelyyn. Siinä ei oleteta, että lain kohteet käyttäytyisivät aina lainmukaisella tavalla, vaan siinä on varauduttu mahdollista tottelemattomuutta varten säätämällä erilaisia rangaistuksia niille, jotka poikkeavat säännöstä.

Hart kertoo, miten utilitaristit – kuten Jeremy Bentham (1748–1832) ja John Stuart Mill (1806–1873) – kritisoivat luonnonoikeusteoreetikkoja näiden kahden eri tavalla ymmärretyn lain sotkemisesta keskenään. Seuraavassa lainauksessa Hart myös ironisoi deskriptiivisen ja preskriptiivisen lain sekoittamista:

On such a theocratic view, the only difference between the law of gravity and the Ten Commandments... was... the relatively minor one that men, alone of created things, were endowed with reason and free will; and so unlike things, could discover and disobey the divine prescriptions. (CL, s.183)

Tämän jälkeen Hart palaa samanlaiseen kritiikkiin, jota hän esitti luonnonoikeutta kohtaan jo PASLAM:ssa. Kyse on siitä, että luonnonoikeus sisältää hänen mukaansa aina jotain ”ekstraa” suhteessa oikeuden vähimmäisisältöön ja että luonnonoikeudesta voidaan sen perusteella johtaa oikeudellisia yksityiskohtia: ”Aristotle included in it the disinterested cultivation of the human intellect, and Aquinas the knowledge of God, and both these represent values which may be and have been challenged.” (CL, s.187) Tästä Hart jatkaa esittelemällä oman ideansa oikeuden vähimmäisisällöstä. Se sisältää vain ”säilytä henkesi” -prinsiipin kannalta olennaisia faktoja, koska Hartin mukaan ne yhdistävät kaikkia ihmisiä siinä määrin, että niiden muuttaminen olisi hyvin vaikeaa (vaikkakaan ei mahdotonta).

Toisessa jaksossa, *The Minimum Content of Natural Law*, Hart esittelee lopullisen versionsa luonnonoikeuden vähimmäisisällöstä. Tässä hän käy kohta kohdalta läpi kaikki viisi vähimmäisisältönsä faktaa ja selvittää niistä seuraavia ilmiöitä. Jotkut kohdat, kuten ihmisten haavoittuvuus ja rajallinen epäitsekkyys, ovat itsestään selviä, mutta taas toiset kohdat sisältävät joitain hyvin mielenkiintoisia ja luovia oivalluksia.

Esim. summittaisen tasavahvuuden kohdalla Hart kuvaa, että vaikka ihmisyksilöt keskenään ovatkin suhteellisessa mielessä tasavahvoja, niin heidän muodostamansa valtiot eivät yleensä ole. Tämän vuoksi, että valtioiden väliset suhteet ovat kuvaannollisesti ”jättiläisten ja kääpiöiden” välisiä suhteita (”[T]he fantasy of giants among pygmies” CL, s.191), kansainvälinen oikeus poikkeaa hyvin paljon tavallisesta valtioiden sisäisestä oikeudesta.

Tosin – Hart huomauttaa – nämäkin eri maiden väliset pysyvät erot voimasuhteissa voisivat muuttua jos esim. kaikki maailman eri valtiot kehittäisivät omat ydinaseensa: ”How far atomic weapons, when available to all, will redress the balance of unequal power, and bring forms of control more closely resembling municipal criminal law, remains to be seen.” (CL, s.194)

Käytettävissä olevien resurssien rajallisuuden kohdalla Hart puolestaan korostaa ensin siitä seuraavaa staattista oikeutta, joka koskee omistamista ja sitten taas tästä seuraavaa dynaamista oikeutta, joka koskee omaisuuden siirtämistä, vaihtamista ja myymistä. Termit viittaavat siihen, että käytettävissä olevien resurssien rajallisuudesta seuraavat staattiset oikeudet eivät vaihtelee eri yksilöiden välillä, kun taas dynaamisiin oikeuksiin vaikuttaa se, miten paljon ja millaista omaisuutta eri yksilöt tosiasiallisesti omistavat.

Viidennessä ja viimeisessä kohdassa, joka koskee rajallista ymmärrystä ja tahdonvoimaa, Hart taas korostaa näkemystä, jonka mukaan sanktioiden tarkoitus ei ole motivoida ihmisiä käyttäytymään normien mukaan. Suurin osa ihmisistä noudattaa yhteisölle hyödyllisiä normeja muutenkin ihmissuhteisiin ylläpitoon kuuluvan itseohjautuvuuden kautta, mutta sanktioita tarvitaan silti vakuudeksi niitä poikkeusyksilöitä vastaan, jotka syystä tai toisesta ovat motivoituneita toimimaan niitä vastaan.

Kolmannessa jaksossa, *Legal Validity and Moral Value*, Hart jatkaa vähän tätä rajallista ymmärrystä ja tahdonvoimaa koskevaa teemaa ottaen tarkasteluun sen, miten oikeusjärjestys ottaa huomioon sekä ne, jotka noudattavat sitä vapaaehtoisesti, että ne, joiden epävarmempi tottelevaisuus perustuu vain rangaistuksen pelolle. Oikeusjärjestysten kehitys merkitsee Hartille sitä, että rangaistuksilla pelottelusta siirrytään yhä enenevässä määrin ennustettaviin ja oikeudenmukaisiin käytäntöihin, jotka valtaosa järkevistä ihmisistä voi hyväksyä.

Tämän kehityksen hinta on kuitenkin se, että myös hyvin kehittynyt oikeusjärjestys, jonka useimmat hyväksyvät ilman rangaistusten pelkoa, voidaan valjastaa alistamaan osaa ihmisistä tehokkaammin kuin kehittymättömämmän oikeusjärjestyksen piirissä olisi koskaan mahdollista: ”[T]he cost is the risk that the centrally organized power may well be used for the oppression of numbers with whose support it can dispense, in a way that the simpler régime... could not.” (CL, s.198)

Siksi, että erityisesti natsi-Saksa osoitti tämän riskin olevan hyvin todellinen, säädetyn ja ideaalisen lain eron kritiikki oli hyvin voimakasta toisen maailmansodan jälkeen. Tämän vuoksi CL teoksen luvun 9 loppu on omistettu erilaisten ”*miksi säädetyn ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä*” -argumenttien ja niissä piilevien virheiden luokittelulle. Siinä Hart palaa taas teemoihin, joita hän käsitteli paljon jo v.1958 julkaistussa PASLAM:ssa ja esittää niistä tekemänsä yhteenvedon.

Ensimmäisessä alajaksossa, *Power and authority*, Hart kerää yhteen ne argumentit, joiden mukaan säädetyn ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä siksi, että oikeusjärjestys ei voi perustua vain ihmisten antamille käskyille. Hart on itsekin kritisoinut ”oikeus on yhtä kuin käsky” näkemystä liiasta yksinkertaistamisesta. Hän ei kuitenkaan pidä sitä perusteena hylätä säädetyn ja ideaalisen lain eroa siksi, että käskyt ovat kuitenkin aina yksi osa oikeusjärjestystä: niiden tehtävä on toimia takuuna niitä vastaan, jotka tottelevat oikeusjärjestystä vain rangaistuksen pelosta.

Toisessa alajaksossa, *The influence of morality on law*, kootaan ne argumentit, jotka perustuvat siihen ilmeiseen faktaan, että moraalin vaikutus näkyy käytännössä monissa yksittäisissä laeissa. Hart ei kiellä tätäkään kritiikkiä, koska hän myöntää moraalin vaikuttavan lakiin tukemalla oikeusjärjestyksen toimivuutta: ”[T]he stability of legal systems depends in part upon such types of correspondence with morals.” (CL, s.200)

Hart kuitenkin samalla kiistää sen, että moraalin ja lain välinen yhteys olisi välttämätön ilmeisesti siksi, että mikä tahansa (muukin asia kuin moraalinen) jolla vain olisi käytännössä sama oikeusjärjestyksen toimivuutta tukeva vaikutus, voisi vaikuttaa lakeihin. Esimerkki tällaisesta kummalliselta vaikuttavasta näkemyksestä voisi olla esim. CL teoksen yhdeksännen luvun toisessa jaksossa esitetty näkemys siitä, että jos vaikkapa jokin uusi tieteellinen keksintö poistaisi ihmisiltä mahdollisuuden vahingoittaa toisia ihmisiä fyysisesti, lause ”älä tapa” menettäisi moraalisen merkityksensä (CL, s.190).

Kolmannessa alajaksossa, *Interpretation*, taas niputetaan ne argumentit, jotka perustuvat kiperissä tapauksissa tehtävään oikeudelliseen harkintaan. Tätä samaa asiaa Hart käsitteli jo PASLAM:n kolmannessa luvussa ja CL teoksen luvussa seitsemän (*Formalism and Rule-Scepticism*, CL, s.121–150), jossa se oli saanut nimen käsitteiden huokoisuus (*open texture*).

Tämän kritiikin heikkous on se, että kuten ”oikeus ei ole yhtä kuin käsky”, sekin että joissain tapauksissa oikeuden soveltaminen vaatii tulkintaa, muodostaa yhden puolen oikeudesta, mutta ei koko kuvaa. Useimmat oikeudelliset tapaukset eivät ole kovin hämäreitä ja niissäkin, jotka ovat, tulkinta perustuu ennustettaviin periaatteisiin, ei mielivaltaisiin päätöksiin: ”[J]udges may again make a choice which is neither arbitrary nor mechanical; and here often display characteristic judicial virtues... These virtues are: impartiality and neutrality in surveying the alternatives, consideration for the interest of all who will be affected...” (CL, s.200)

Neljännessä alajaksossa, *The criticism of law*, taas on kyse sellaisista argumenteista, joissa yksinkertaisesti väitetään, että hyvän ja kehittyneen oikeusjärjestyksen on pakko liittyä moraaliiin. Tämän heikkous taas on siinä, että kehittyneetkin oikeusjärjestykset, joissa suurin osa ihmisistä noudattaa sääntöjä myös ilman rangaistusten pelkoa, ovat joskus omaksuneet ei-oikeudenmukaisia moraalikäsitteitä. Moraalilla voidaan tarkoittaa selvästi erilaisia asioita ja oikeudenmukaisuus, jonka mukaan samanlaisia tapauksia on kohdeltava samalla tavalla, on vain yksi noista moraalille kulloinkin annettavista merkityksistä.

Viidennessä alajaksossa, *Principles of legality and justice*, käsitellään argumentteja, joiden mukaan se, että toimiakseen kunnolla oikeuden tulee täyttää tiettyjä laatuvaatimuksia, aiheuttaa säädetyin ja ideaalisen lain eron pätemättömyyden. Hart viittaa tässä selvästi aikalaiseensa, amerikkalaiseen luonnonoikeusteoreetikko Lon L. Fulleriin: “Indeed one critic of positivism has seen in these aspects of control by rules, something amounting to a necessary connexion between law and morality, and suggested that they be called ‘the inner morality of law’.” (CL, s.202)

Hart kiistää tämän argumentin sillä, että käytännössä mikä tahansa päämäärähakuinen toiminta vaatii onnistuakseen sen, että se toteutetaan tietyllä tavalla: ”[A]spects of this minimum form of justice which will be called ‘natural’ emerge if we study what is in fact involved with any method of social control – rules of games as well as law” (CL, s.202) Se, että moraalilla vaikuttaa lakiin tukemalla oikeusjärjestyksen toimivuutta (kuten todettiin jo toisen alajakson analyysissä), tekee siitä oikeuden päämäärän kannalta tärkeän tekijän, mutta Hartista tämä ei edelleenkään todista, että lain ja moraalin välillä olisi välttämätön yhteys.

Kuudennessa ja viimeisessä alajaksossa, *Legal validity and resistance to law*, Hart käsittelee taas PASLAM:sta tuttua argumenttia, joka liittyy natsi-Saksan moraalittomaan lainsäädäntöön ja sen jälkipuintiin. Tämän mukaan säädetyin ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä siksi, että muuten joudutaan tunnustamaan, että natsi-Saksassa aikanaan voimassa olleita lakeja noudattaneita on sodan jälkeen tuomittu taannehtivasti. Se, että taannehtiva oikeus kuulostaa aina epäilyttävältä ja epäoikeudenmukaiselta, ei ole Hartista hyvä peruste luopua säädetyin ja ideaalisen lain erosta siksi, että se summentaa tällaisessa oikeudellisesti ja moraalisesti vaikeassa tilanteessa tehtäviä todellisia valintoja:

These questions raise very different problems of morality and justice, which we need to consider independently of each other: they cannot be solved by a

refusal, made once and for all, to recognize evil laws as valid for any purpose. This is too crude a way with delicate and complex moral issues. (CL, 206–207)

3.3.2 Luonnonoikeuden hyväksyntä

Mitä kauemmin Hart on teksteissään käsitellyt luonnonoikeutta, sitä monimutkaisemmaksi hänen asenteensa sitä kohtaan on muuttunut. ATANR:n kriittisyydestä PASLAM:n liennytyvaiheeseen tullaan lopulta CL:n lukuun 9, jossa Hart on jo ehtinyt rakentaa teorian selventämään luonnonoikeuden merkitystä. Loppuun asti hän kiistää sen, että oikeuden ja moraalien välillä olisi välttämätön yhteys, mutta tästä huolimatta hän on myös joutunut antamaan ainakin yhden huomattavan myönnytyksen perinteiselle luonnonoikeudelle myöntämällä, että moraalien ja oikeuden välillä on tietty yhteinen alue. Riittääkö tämä myönnytys siihen, että Hartin voidaan itsepintaisesta vastahakoisuudestaan huolimatta sanoa käytännössä hyväksyvän luonnonoikeuden?

Siksi, että CL:n lukuun 9 sisältyy hyvin paljon samanlaisia kohtia kuin PASLAM artikkeliin, käsittelyn kohteeksi nousee väistämättä samanlaisia asioita. Esimerkiksi koko luvun ensimmäiseen jaksoon, *Natural Law and Legal Positivism*, sisältyy sama kritiikki luonnonoikeutta kohtaan, jonka Hart esitti jo PASLAM:ssa: hänen mukaansa luonnonoikeus sisältää jotain ”ekstraa” suhteessa hänen vähimmäissisältöönsä ja sen vuoksi luonnonoikeudesta voidaan johtaa oikeudellisia yksityiskohtia:

PASLAM (1958):

Natural-law theory... in all its protean guises, attempts to push the argument much further and to assert that human beings are equally devoted to and united in their conception of aims (the pursuit of knowledge, justice to their fellow men) other than that of survival, and these dictate a further necessary content to a legal system (over and above my humble minimum) without which it would be pointless. (PASLAM, s.17)

CL (1961):

[C]lassical exponents of this outlook conceived of survival... as merely the lowest stratum in a much more complex and far more debatable concept of the human end or good for man. Aristotle included in it the disinterested cultivation of the human intellect, and Aquinas the knowledge of God, and both these represent values which may be and have been challenged. (CL, s.187)

Nämä kohdat vaikuttavat ilmentävän sitä, että Hart käsitti mm. Akvinolaisen ymmärtäneen oikeuden samalla tavalla kuin hän: purkamalla sen ensimmäisiin itsestään selviin lähtökohtiin. Akvinolaisen omien tekstien perusteella hänen näkemyksensä oikeudesta ei ollut samalla tavalla ”taaksepäin”, vaan ”eteenpäin” suuntautunut: hänelle luonnonoikeus tarkoitti suuntautumista yhteistä hyvää kohti, johon kuului myös Jumalaa koskeva tieto.

Ajatus, että jonkinlainen Jumalaa koskeva tieto olisi ollut Akvinolaisesta samanlainen universaali itsestäänselvyys kuin viisi faktaa Hartin luonnonoikeuden vähimmäisisällössä, vaikuttaa väärältä vielä senkin vuoksi, että Akvinolainen sanoo hyvin yksiselitteisesti että Jumalaa koskeva tieto ei ole ihmisen tiedon ensisijainen kohde:

Since human intellect in the present state of life cannot understand even immaterial created substances, much less can it understand the essence of the uncreated substance. Hence it must be said simply that God is not the first object of our knowledge. [T]he first object of our knowledge in this life is the “quiddity of a material thing,” which is the proper object of our intellect (ST I, 88, 3)

Vaikka tällainen luonnonoikeuden kritiikki on edellä mainituista syistä ongelmallista, Hart silti käyttää sitä antaakseen lähtölaukauksen omalle näkemykselleen luonnonoikeuden vähimmäisisällöstä. Ihmisten haavoittuvuus, summittainen tasavahvuus, rajallinen epätsekkyys, käytettävissä olevien resurssien rajallisuus, ja rajallinen ymmärrys ja tahdonvoima – kaikki käydään tässä järjestyksessä yksityiskohtaisesti läpi toisessa jaksossa, *The Minimum Content of Natural Law*.

Siksi, että näitä viittä faktaa on tässä vaiheessa käsitelty jo niin monesta eri näkökulmasta, niitä itseään kiinnostavampaa on tutkia, miten Hart käyttää niitä puolustaakseen säädetyä ja ideaalisen lain välistä eroa – teema, josta koko PASLAM:ssa oli kyse ja johon myös CL:n luku 9 päättyy sen kolmannessa jaksossa, *Legal Validity and Moral Value*. Tämän jakson kuusi alajaksoa kattavat Hartin mukaan kaikki ”miksi säädetyä ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä” -argumenttien eri tyypit ja samalla niiden heikkoudet.

Hart on valmis myöntämään, että oikeuden ja moraalien välillä on yhteys, mutta hän korostaa sen olevan luonteeltaan sattumanvarainen seuraus tietyistä ihmisluontoa ja ympäristöä koskevista perusfaktoista. Kuusi erilaista ”miksi säädetyä ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä” -argumenttia yrittävät hänen mukaansa väittää, että oikeuden ja moraalien välinen yhteys on välttämätön. Syy, miksi tämä on Hartin mielestä ongelma, voidaan tiivistää näin: A) Jos oikeuden ja moraalien välillä on vain satunnainen yhteys, säädetyä ja ideaalisen lain ero on pätevä, B) Jos oikeuden ja moraalien välillä on välttämätön yhteys, säädetyä ja ideaalisen lain ero on jotain hämärää.

Jaksossa, *The Minimum Content of Natural Law* Hart ehdotteli monia mielikuvituksellisia tapoja, joilla kaikki hänen listaamat viisi faktaa voisivat muuttua. Esim. ihmisistä voisi tulla haavoittumattomia toinen toisilleen tai käytettävien olevien resurssien määrä per henki voisi kasvaa äärettömäksi. Nämä hyvin radikaalit muutokset kyllä varmasti muuttaisivat ihmisten moraalisia tuntemuksia, mutta eivät luonnonoikeuden vähimmäisisällön ensimmäistä periaatetta; säilytä henkesi. Jos tämä ydin on muuttumaton, niin eikö jokin yhteys oikeuden ja moraalien välillä ole silloin käytännössä aina välttämätön (vaikka tuon yhteyden sisältö voikin vaihdella satunnaisesti Hartin ehdottamilla tavoilla)?

Toinenkin asia saa väitteen oikeuden ja moraalien välisen yhteyden satunnaisuudesta vaikuttamaan oudolta: Hart argumentoi, että jos ihmisluonto ja ympäristö olisivat erilaisia, myös moraalimme olisi erilainen ja kaikkein äärimmäisimmässä tapauksessa täysin tarpeeton: ”If men were to lose their vulnerability to each other there would vanish one obvious reason for the most characteristic

provision of law and morals: *Thou shalt not kill.*” (CL, s.190) Jos oikeus katoaa moraalin mukana, niin eikö tämä pikemminkin tue käsitystä oikeuden ja moraalin välisen yhteyden välttämättömyydestä, kuin sen satunnaisuudesta?

Tarkentaakseni tätä näkökulmaa, lainaan yhtä kohtaa PASLAM:sta: ”[W]e have learned that there are many things which are untrue of laws taken separately, but which are true and important in a legal system considered as a whole.” (PASLAM, s.16) On huomattavaa, että PASLAM:ssa Hart puhui oikeudesta ja moraalista erillisinä asioina, mutta siinä hän korosti tarkoittavansa ”oikeudella” yksittäisten lakien muodostamaa alatasoa. CL:n luvussa 9 Hart taas puhuu oikeudesta ja moraalista aina samanaikaisesti, mutta tässä hän taas ilmeisesti tarkoittaa ”oikeudella” koko oikeusjärjestyksen muodostamaa ylätasoa.

Esimerkkejä kohdista, joissa Hart puhuu moraalista ja oikeusjärjestyksestä keskenään riippuvaisina ilmiöinä, on useita CL:n luvussa 9: ”[A] common element in the law and conventional morality” (CL, s.188), “[R]ational connexion between natural facts and the content of legal and moral rules” (CL, 189), “[R]elate the content of certain legal and moral rules to the facts stated in the following truisms.” (CL, s.190), jne. Jos moraalit ja oikeusjärjestys ovat keskenään riippuvaisia ja täten tarve ylätasoon oikeusjärjestykselle katoisi moraalin katoamisen myötä, niin tuskin alatasoon yksittäiset laitkaan säilyisivät, vaikka aiemmin Hart pitikin moraalit ja yksittäisiä lakeja toisistaan riippumattomina.

Nämä kaksi asiaa: se, että ensimmäisen periaatteen (säilytä henkesi) on pysyttävä muuttumattomana ja se, että jos moraalit katoaisi, oikeus myös katoaisi, vaikuttavat kaventavan Hartin ja hänen kritisoimiensa luonnonoikeusteoreetikoiden välisen eron hyvin pieneksi. Voisiko olla mahdollista, että sekä positivistit että luonnonoikeusteoreetikot olisivat tavallaan oikeassa: oikeuden ja moraalit välillä on oltava välttämätön yhteys, mutta siitä huolimatta säädetyt ja ideaalisen lain ero olisi myös pätevä?

Kuudesta ”miksi säädetyt ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä” -argumentista, joista Hart puhuu kolmannessa jaksossa, kaksi: toinen (*The influence of morality on law*) ja viides (*Principles of legality and justice*) ovat sikäli samanlaisia, että Hart kritisoit niitä molempia siitä, etteivät ne osoita välttämätöntä yhteyttä oikeuden ja moraalit välillä. Verrataan vaikka näitä kahta niihin kuuluvaa, liki identtistä lausetta keskenään: ”If this is what is meant by the necessary connexion of law and

morals, its existence should be conceded.” (CL, s.200) ja “Again, if this is what the necessary connexion of law and morality means, we may accept it.” (CL, 202)

Näiden kahden sijasta muut neljä argumenttia antavat painavampia syitä kritisoida säädetyn ja ideaalisen lain eron sumentamista: ensimmäinen (*Power and authority*) ja kolmas (*Interpretation*) toivat lisää selkeyttä oikeusjärjestelmän toiminnan ymmärtämiseen korostamalla sitä, etteivät kaikki lait ole käskyjä ja myös sitä, miten tuomarit käytännössä tekevät päätöksiä hämärissä lakien soveltamistilanteissa. Neljäs (*The criticism of law*) taas muistutti siitä tärkeästä asiasta, ettei ”ideaalinen laki” välttämättä tarkoita aina kaikkein oikeudenmukaisinta vaihtoehtoa säädetylle laille.

Ehkä painavin syy kritisoida säädetyn ja ideaalisen lain eron sumentamista on kuitenkin kuudes (*Legal validity and resistance to law*) argumentti. Sen heikkous, oikeuden liiallinen yksinkertaistaminen hintana siitä, ettei kompromisseja koskaan tarvitsisi tehdä, paljastaa ehkä kaikkein selvimmin, miksi säädetyn ja ideaalisen lain ero on hyvä sääntö. Onko tämä ristiriidassa sen kanssa, että oikeuden ja moraalien välillä on välttämätön (mutta sisällöltään vaihteleva) yhteys? Lopulta vaikuttaa siltä, että Hartin luonnonoikeudelle antamat monet myönnytykset ovat johtaneet siihen, että hän tavallaan hyväksyy sen, vaikka kieltäytyykin sanomasta tätä suoraan.

3.4 Yhteenvedo

Käytyäni läpi kaikki kolme Hartin avaintekstiä, esitän näin lopuksi kokonaiskatsauksen kaikista käsitellyistä aiheista. Pääteemat ATANR, PASLAM ja CL9 teksteissä voidaan jakaa karkeasti: 1) Hartin idean ”luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä” kehittyminen, ja 2) sen perusteleva, miksi säädetyn ja ideaalisen lain ero ei ole pätevä. (2) on oleellinen kehityskulku (1):n kannalta, koska luonnonoikeuden vähimmäissisältö on tavallaan Hartin kompromissi niiden hyväksi, jotka kritisoivat säädetyn ja ideaalisen lain välistä eroa.

ATANR:n analyysissä ja sitä seuraavassa ”kritiikissä” nostettiin esiin Hartin v.1955 kuvaus luonnonoikeudesta, johon viitataan lähinnä siihen kuuluvan ”luonnollisten oikeuksien” käsitteen kautta. Itse luonnonoikeutta ei kuitenkaan käsitellä tekstissä kovin syvällisesti, vaan siitä

muodostuva kuva jää hyvin pinnalliseksi. Tämän vuoksi sitä kohtaan esitetty kritiikki jää myös pinnalliseksi, eikä se vaikuta purevan esimerkiksi siihen klassiseen luonnonoikeuteen, jota Akvinolainen edustaa.

PASLAM:n analyysissä ja sitä seuraavassa ”liennytyksessä” Hartin v.1958 antama kuvaus luonnonoikeudesta oli jo vähän monipuolisempi. Tämän ansiosta myös sitä vastaan esitetty kritiikki oli kehittyneempää. PASLAM sisältää kaksi erilaista kritiikkiä luonnonoikeutta kohtaan: A) pääosin Hart kritisoi luonnonoikeutta siitä, että se ei erota säädettyä ja ideaalista lakia toisistaan, ja B) artikkeli sivuaa vähän myös toista kritiikkiä, joka koskee Hartin näkemystä siitä, että luonnonoikeus sisältää aina jotain tarpeetonta ”ekstraa” suhteessa oikeuden vähimmäisisältöön.

Näistä kahdesta kritiikistä ensimmäinen on perusteltu taitavasti. Kohta kohdalta Hart esittää, miten säädetyn ja ideaalisen lain välisen eron sumentaminen johtaa moniin ongelmiin, mm. sekä anarkian että dogmaattisen pysähtyneisyyden uhkaan, epätarkkoihin näkemyksiin kiperien oikeustapausten ratkaisemisesta ja moraalin korottamiseen ihmelääkkeeksi, joka voi antaa kaikkiin ongelmiin yksiselitteisen ratkaisun aina kun oikeus ei siihen pysty. Näissä kohdissa Hartin kritiikki perinteistä luonnonoikeutta kohtaan on parhaimmillaan.

Toinen kritiikki ei kuitenkaan osu yhtä tehokkaasti maaliinsa. Hartin näkemys siitä, että luonnonoikeus sisältää aina jotain tarpeetonta ”ekstraa” suhteessa oikeuden vähimmäisisältöön, on helppo osoittaa perusteettomaksi kun tutustutaan tarkemmin Akvinolaisen luonnonoikeuteen. Toisin kuin Hart väittää, Akvinolaisen luonnonoikeus ei sisällytä vähimmäisisältöön mitään sellaista, jota voitaisiin pitää vain hänen omana henkilökohtaisena mieltymyksensä (esim. kristilliset dogmit).

”Ekstra”, josta Hart kritisoi kaikkia perinteisiä luonnonoikeusteoreetikkoja, ei siis löydy ainakaan Akvinolaisen luonnonoikeuden perusteista. Heikommin perustellun luonnonoikeuskritiikin kautta Hart kuitenkin päätyy mielenkiintoisesti lähentymään perinteisiä luonnonoikeusteoreetikkoja siinä, että hän joutuu tunnustamaan ylätason oikeusjärjestyksen liittyvän moraaliin, vaikka alatason yksittäiset lait eivät hänen mielestään teekään niin.

CL luvun 9 alku taas toistaa saman syytöksen siitä, että luonnonoikeus sisältää aina jotain tarpeetonta ”ekstraa”. Tässä tekstissä Hart toistaa monia samoja kohtia kuin PASLAM:ssa, mutta hänen kritiikkinsä luonnonoikeutta kohtaan on myös lientynyt johtuen kaikista niistä

myönnytyksistä, joita hän on jo joutunut tekemään sen hyväksi säilyttääkseen johdonmukaisuutensa.

Se, mistä Hart pitää loppuun asti kiinni, on näkemys siitä, että oikeuden ja moraalien välinen yhteys ei ole välttämätön, vaan satunnainen. Tämä pieni ero perinteisen luonnonoikeuden ja hänen luonnonoikeuden vähimmäissisällön välillä on kuitenkin kutistunut lopulta jo niin ohueksi, että Hartin voidaan uskoa hyväksyneensä luonnonoikeuden käytännössä, vaikka hän ei sitä suoraan myönnäkään.

Näin kolmen samaan aiheeseen liittyvän tekstin ja niiden analysoinnin kautta voidaan hyvin havaita, miten Hartin suhde perinteistä luonnonoikeutta kohtaan kehittyi ja sen myötä hänen asenteensa sitä kohtaan muuttui vuodesta 1955 vuoteen 1961. Seuraavaksi yhdistän tästä Hartia käsitelleestä luvusta ja sitä edeltäneestä Akvinolaista käsitelleestä luvusta tehdyt havainnot vastatakseni tutkimusongelmaani, miten Hartin käsitys luonnonoikeuden vähimmäissisällöstä suhtautuu häntä edeltäneeseen eurooppalaiseen luonnonoikeusperinteeseen.

4 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa on tutkittu luonnonoikeuden ja oikeuspositivismin suhdetta Akvinolaisen ja Hartin esimerkkien kautta. Silti on hyvä muistaa, että luonnonoikeutta ei voida palauttaa pelkästään Akvinolaiseen tai oikeuspositivismia Hartiin. Kritisoidessaan luonnonoikeusteoreetikkoja omassa tuotannossaan, Hart ei luultavasti ajatellut niinkään Akvinolaista, kuin muita oman uransa aikana eläneitä luonnonoikeusteoreetikoita, esim. Lon L. Fulleria ja Ronald Dworkinia. Oikeuspositivismia oikeustieteen suuntauksena taas ei ollut vielä olemassakaan silloin kun Akvinolainen kirjoitti pääteoksensa.

Se, että he kirjoittivat erillään toisistaan kahden vastakkaisen tradition näkökulmasta, tekee heidän konkreettisesta vertailustaan kuitenkin mielenkiintoista. Ensimmäisessä luvussa esittelin kuusi kohtaa, joiden kautta vertailin Akvinolaisen ja Hartin luonnonoikeuskäsityksiä: luonnonoikeuden olemassaolo, tunnettavuus, perustavuus, määräykset, pätevyys ja muutos. Toisessa luvussa taas yritin tuoda ilmi sitä, että vertailussa havaitut yhtäläisyydet eivät oikeastaan olleetkaan niin yllättäviä, kun ottaa huomioon sen muutoksen, joka tapahtui Hartin asenteessa luonnonoikeutta kohtaan vuodesta 1955 vuoteen 1961.

Mitä sellaista oikeastaan tapahtui, joka sai samankaltaisuudet Akvinolaisen luonnonoikeusajatteluun muuttumaan yllättävistä odotettaviksi? Ehkä suurin tähän johtanut käänne, oli ylätasoon oikeusjärjestyksen ja moraalien välisen ”satunnaisen” suhteen myöntäminen, jonka Hart teki v.1958 julkaistussa PASLAM artikkelissa. Tämä myönnytys johti kehitykseen, joka myöhemmin sai Hartin oikeusfilosofian ja perinteisen luonnonoikeusopin lähentymään toisiaan.

Hart nimesi käsitteen ”luonnonoikeuden vähimmäissisältö” CL:n luvussa 9, mutta sen varhaisversio esiintyi jo edellä mainitussa PASLAM artikkelissa. Hänen luomansa uusi käsite jakaa pari keskeistä piirrettä perinteisen luonnonoikeuden kanssa: A) Oikeuden vähimmäissisältö kattaa vain kaikkia ihmisiä koskevat universaalit itsestäänselvyydet, eikä sisällä mitään kulttuurisidonnaisia mieltymyksiä, ja B) Oikeusjärjestyksen ja moraalien välillä on välttämätön suhde.

Hart itse kylläkin väitti, että perinteiset luonnonoikeusteoreetikot olisivat sisällyttäneet oikeuden vähimmäissisältöön kulttuurisidonnaisia mieltymyksiään. Tämä väite kuitenkin voitiin kumota

Akvinolaisen avulla, joka todistettavasti ei pitänyt ”Jumalaa koskevaa tietoa” oikeuden vähimmäisisältöön kuuluvana universaalina itsestäänselvyytenä kuten Hart oli väittänyt.

Hart itse taas myönsi yhteyden oikeusjärjestyksen ja moraalin välillä, mutta korosti sen olevan luonteeltaan vain ”satunnainen” ja että moralilla taas ei ole samanlaista yhteyttä oikeusjärjestykseen kuuluviin yksittäisiin lakeihin. Tämä väite voidaan kuitenkin kyseenalaistaa: oikeusjärjestyksen ja moraalin välinen suhde saattaa olla sisällöltään satunnainen, mutta niin kauan kuin ensimmäinen periaate ”säilytä henkesi” on voimassa, jonkinlainen yhteys vallitsee välttämättä aina oikeusjärjestyksen ja moraalin välillä. Ensimmäisestä periaatesta luopuminen taas johtaisi absurdiin tilanteeseen, jossa keskustelua olisi turha jatkaa.

Vaikka Hart siis itse kiisti loppuun asti samankaltaisuudet hänen luonnonoikeuden vähimmäisisältönsä ja perinteisten luonnonoikeusoppien väleillä, samankaltaisuuksia voidaan silti löytää kun hänen väitteitään niiden välisestä erosta tutkitaan tarkemmin ja verrataan niitä esim. Tuomas Akvinolaisen luonnonoikeusoppiin. Näin voidaan sanoa, että luonnonoikeuden vähimmäisisältö suhte Hartia edeltäneeseen eurooppalaiseen luonnonoikeuteen edustaa saman perinteen jatkumista.

Lähteet

Hart, H.L.A.: *The Concept of Law* (Oxford University Press, 1961)

Green, Leslie, “Legal Positivism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/legal-positivism/>> (luettu 5.4.2014).

The Summa Theologica of St. Thomas Aquinas, Second and Revised Edition, 1920, <<http://home.newadvent.org/summa/>> (luettu 5.4.2014).

Mill, John Stuart, *Utilitarianism*, 1863, <<http://www.utilitarianism.com/jsmill.htm>> (luettu 5.4.2014).

Stavropoulos, Nicos, “Interpretivist Theories of Law”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/law-interpretivist/>> (luettu 5.4.2014).

Harris, J.W.: *Legal Philosophies* (London Butterworths, 1980)

McDermott, F.E. (toim.): *Self-Determination in Social Work: A Collection of Essays on Self-Determination and Related Concepts by Philosophers and Social Work Theorists* (Routledge & K. Paul, 1975)

- Hart, H.L.A.: *Are There Any Natural Rights?* (s.192–205), 1955

Nickel, James, “Human Rights”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/rights-human/>> (luettu 5.4.2014).

Hart, H.L.A.: *Positivism and the Separation of Law and Morals*, 1958, <http://disciplinas.stoa.usp.br/pluginfile.php/141682/mod_resource/content/1/Hart,%20Positivism%20and%20the%20Separation.pdf> (luettu 5.4.2014).

Finnis, John, "Natural Law Theories", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/natural-law-theories/>> (luettu 5.4.2014).